

GJELD PÅ BEKOSTNING AV MENNESKERETTIGHETER

Innhold

s.3:	Innledning
s.4	Kapittel 1: Gjeld
s.10	Kapittel 2: Menneskerettigheter og utvikling
s.16	Kapittel 3: Retten til helse
s.22	Kapittel 4: Retten til utdanning
s.26	Kapittel 5: Retten til mat og vann
s.30	Kapittel 6: Kvinners rettigheter
s.34	Kapittel 7: Løsninger
s.38	Konklusjon
s.39	Referanser

Ordforklaringer og forkortelser

Bilateral gjeld – Penger et land skylder et annet land.

BNI – Brutto nasjonalinntekt. Summen av bruttonasjonalproduktet (BNP) og overføringer til/fra utlandet i form av lønn og formuesavkastning.

BNP – Brutto nasjonalprodukt. Et lands samlet verdiskapning.

Eksportkreditt – Garanti som skal minimere risikoen som kan følge av ustabile politiske eller finansielle forhold for selskaper som investerer i et utviklingsland. Blir utstedt av eksportkredittbyråer, som vanligvis er hel- eller deleid av staten.

DSF – Debt Sustainability Framework. Verdensbanken og IMF's rammeverk for å vurdere hvorvidt et lands gjeldsbyrde er bærekraftig, og dermed om det burde motta utviklingshjelp i form av gaver eller lån.

HIPC – Heavily Indebted Poor Countries Initiative. Brukes for å referere til den gjeldende internasjonale ordningen for gjeldsslette, og til landene som er kvalifisert for deltakelse. Etablert i 1996 og organiseres av Verdensbanken og IMF.

IMF – Det internasjonale pengefondet, etablert i 1945 som det internasjonale monetære systemets viktigste institusjon. Har hovedkvarter i Washington DC.

Innenlandsgjeld – Statlig gjeld til banker i eget land.

MDRI – Multilateral Debt Relief Initiative. Gjeldssletteinitiativet som ble lansert etter G8 møtet i 2005. Organiseres av Verdensbanken og IMF. Sletter gjeld til IMF og de multilaterale utviklingsbankene.

Multilateral gjeld – Statlig gjeld til internasjonale finansinstitusjoner som IMF, Verdensbanken og de regionale utviklingsbankene.

ODA – Overseas Development Assistance. Offisiell bistand fra OECD-landene.

Parisklubben – En uformell gruppe av 19 kreditorland som fremforhandler gjeldsslette, etter henvendelse fra enkeltland i gjeldskrise.

Privat gjeld – Betegner i denne sammenhengen statlig gjeld til private banker og selskaper.

PPP dollar – Kjøpekraftjustert dollar. Reflekterer den reelle verdien av én amerikansk dollar i et gitt land, justert for landets prisnivå.

Verdensbanken – Verdens største utviklingsorganisasjon. Gir lån og bistand til utviklingsland, ble etablert i 1945 og har hovedkvarter i Washington DC.

Foto: Aly Ramji / MEDIAPIX

«For å være ærlig er det en skandale at vi er tvunget til å velge mellom grunnleggende helsetjenester og utdanning for vårt folk og å nedbetale historisk gjeld. Skal vi la våre barn dø av sykdommer som kan både hindres og kureres, nekte dem skolegang, la folket drikke forurenset vann, bare for å kunne nedbetale denne gjelden?»

– Benjamin Mkapa, tidligere president i Tanzania

Innledning

Det er ti år siden den verdensomspennende Jubilee 2000 kampanjen kulminerte i historiens største underskriftskampanje; 24 millioner mennesker ga sin signatur for å slette fattige lands enorme gjeldsbyrder. I dag ser vi at den gjeldssletten som har blitt gitt iløpet av dette tiåret ikke er nok. Fortsatt betaler lav- og mellominntektsland 200 milliarder dollar i gjeldsbetjening til banker, rike land og internasjonale finansinstitusjoner hvert år.¹ Det er nesten dobbelt så mye som årlig gis i bistand.

Store gjeldsbyrder er med på å opprettholde gapet mellom fattig rik og gjør at en rekke land ikke er i stand til å oppfylle befolkningens grunnleggende rettigheter. I denne rapporten ser vi på hvordan gjeldsbetjeningen går utover helsevesen, skoletilbud og andre tjenester som alle mennesker, ifølge menneskerettighetene, har krav på.

Gjeldsspørsmålet er spesielt aktuelt av flere grunner. Finanskrisen har gjort at flere land som de siste årene har nytt godt av gjeldsslette nå er nødt til å øke låneopptaket for å komme gjennom krisen. Dette kan føre til nye gjeldskriser. Samtidig er det største internasjonale gjeldssletteinitiativet, HIPC (Heavily Indebted Poor Countries Initiative), nå i ferd med å gå inn i sin slutfase, og det finnes ikke noe rammeverk som kan ta over og behandle gjeldsproblemer på en like omfattende måte. Vi nærmer oss dessuten 2015, sluttpunktet for FNs tusenårsmål. For at land i Sør skal kunne gi gratis utdanning til alle, redusere barnedødelighet, stoppe spredningen av hiv/aids og nå de andre tusenårsmålene, er gjeldsslette i mange tilfeller et helt nødven-

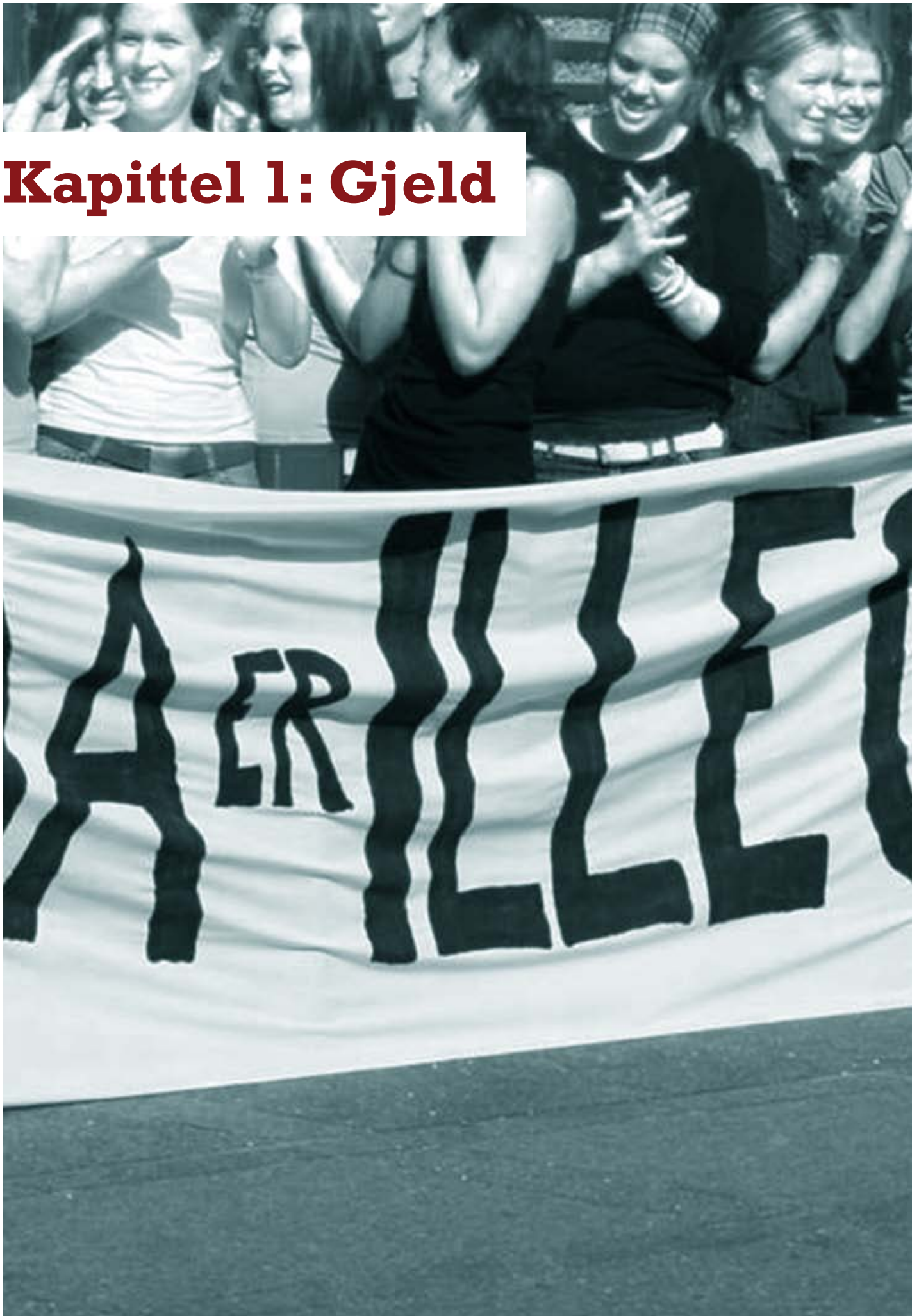
dig virkemiddel. 15 år med internasjonale gjeldssletteprogrammer har resultert i litt mer enn 100 milliarder dollar i gjeldsslette. Til sammenligning tok det ikke landene i Nord mange månedene å generere 3500 milliarder dollar til redningspakker i forbindelse med finanskrisen.² Dette illustrerer at det ikke nødvendigvis er mangelen på ressurser som er den største utfordringen, men rett og slett manglende politisk vilje fra rike land.

Kapittel 1 gir en oversikt over gjeldsproblematikken; hvordan gjeldskrisen oppsto på 80-tallet og hvordan situasjonen er i dag. Kapittel 2 gir en innføring i menneskerettighetene, med vekt på de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene. I kapittel 3, 4, 5 og 6 tar vi for oss retten til utdanning, helse og mat og kvinners rettigheter og ser på konkrete eksempler på hvordan land må nedprioritere tjenester til befolkningen til fordel for å nedbetale gjeld. Landene som brukes som case får ikke slettet gjeld fordi de ifølge utlånerne ikke er fattige eller gjeldstyngede nok. Men som eksemplene viser, er dette land som sårt trenger å få slettet gjeld. Filippinene bruker for eksempel fem ganger så mye av statsbudsjettet på å betjene gjeld som på helse, selv om kun halvparten av landets innbyggere har tilgang på helsetjenester. Vi ser også på de resultatene som har blitt oppnådd gjennom gjeldsslette. For eksempel brukte Nigeria store deler av midlene som ble frigjort etter gjeldssletten i 2005 på å finansiere utdanning av barneskolelærere. Ved hjelp av dette kan Nigeria nå FNs tusenårsmål om utdanning til alle. I kapittel 7 ser vi på mulige løsninger på gjeldsproblematikken, slik som gjeldsdomstol og nye kriterier for å bestemme hvilke land som kan få slettet gjeld.

¹ Verdensbanken Data

² Grail research 2009

Kapittel 1: Gjeld

Den norske gjeldsbevegelsen demonstrerer for slette av gjelden fra skipseksportkampanjen.

Foto: SLUG

Gjeld – hva er problemet?

Store gjeldsbyrder kan være svært skadelig for sårbare økonomier og tvinger fattige land til å prioritere å tilfredstille sine utlånere til fordel for sin egen befolkning. Det er ikke dermed sagt at all gjeld er en uting og burde slettes. Det er for eksempel mange land som har tatt opp lån og investert pengene i sektorer som bedrer levestandarden for befolkningen og er i stand til å tilbakebetale fordringene uten at dette går utover nødvendige tjenester som utdanning og helse. På den annen side er det to typer gjeld som den internasjonale gjeldsbevegelsen mener burde slettes: illegitim gjeld og ubetalbar gjeld.

Illegitim gjeld

Ordet illegitim beskriver noe som er ulovlig, urettferdig, umoralsk eller uakseptabelt. Med illegitim gjeld menes gjeld fra lån gitt til undertrykkende regimer eller korruperte politikere, eller for å finansiere meningsløse og overprisede prosjekter, eller gitt på helt uakseptable premisser, for eksempel med en alt for høy rente. De klassiske eksemplene på illegitim gjeld er lån til diktatorer som har brukt pengene til eget forbruk, eller lån til prosjekter som har gitt store miljømessige skader eller andre typer utlån som ikke på noen måte har kommet befolkningen til gode. Det er nesten umulig å angi omfanget av illegitim gjeld i dag, men det anslås at utviklingsland fortsatt skylder omtrent 500 milliarder dollar i diktatorgjeld – altså gjeld fra utlån til diktatorer.¹

Det er i dag ingen internasjonal aksept for begrepet illegitim gjeld. Svært få politikere tør å ta begrepet i sin munn på grunn av de politiske og økonomiske konsekvensene ved å innrømme at også utlåner har ansvar for gjeldsproblemene i fattige land. Ved å innrømme medansvar for såkalte illegitime utlån kan myndighetene i utlånerlandene risikere å måtte tilbakebetale pengene

de har mottatt gjennom årenes løp. Norge er det eneste utlånerlandet som har vedkjent seg dette ansvaret gjennom sletting av gjelden etter Skipseksportkampanjen i 2006. Under henvisning til «feilslått utviklingspolitikk», ble gjeld som fem land skyldte Norge for kjøp av skip på 70-tallet, slettet. Ytterligere to land, Burma og Sudan, skal få gjelden slettet når de får myndigheter som anerkjennes internasjonalt.

Et typisk eksempel på illegitim gjeld er den såkalte Apartheidgjelden. Dette er den gjelden som Sør-Afrika fortsatt i dag nedbetaler, men som stammer fra lån som ble tatt opp av det internasjonalt fordømte apartheidregimet. Verdensbanken begynte å gi lån til Sør-Afrika i 1951, tre år etter at apartheidregimet ble innført. Banken fortsatte å låne til myndighetene frem til 1967, da landet ble klassifisert som «øvre mellominntektsland». Da hadde FN allerede fordømt regimet og innført frivillig handelsembargo. Men apartheidgjelden som fortsatt betales på i dag er for det aller meste privat gjeld. En rekke private banker, blant annet giganter som Barclays, Citigroup og Deutsche Bank, ga lån til landet helt frem til langt utpå 80-tallet. I 1985 tok motstanden mot regimet til og voldsomme protester førte landet inn i en unntakstilstand. Sør-Afrika sluttet å betale ned gjeld, og fikk laget en avtale med sine kreditorer, som gjorde at myndighetene slapp billig unna gjeldsnedbetaling i de kommende årene. Med slike velvillige utlånere, kunne det undertrykkende regimet beholde sin politiske makt til tross for omfattende internasjonal boikott. Da Nelson Mandela kom til makten i 1994, fikk han levert en enorm regning for all den gjelden som var blitt tatt opp under apartheidregimet og ikke minst for all den gjelden som ikke hadde blitt tilbakebetalt fordi regimet hadde fått gode vilkår under reforhandlingen av gjelden. Etter at Mandela tok over makten og gjennom hele 90-tallet betalte Sør-Afrika langt mer – mellom dobbelt så mye og fem ganger så mye – i gjeldsbetjening enn det apartheidregimet gjorde på slutten av 80-tallet. Og fortsatt den dag i dag betaler sørafrikanske skattebetalere ned på gjeld som stammer fra lån som ble brukt til å undertrykke store deler av den sørafrikanske befolkningen. I dag jobber Khulumani Support Group, en organisasjon for ofre

¹ Jubilee UK 2008

Skipet på bildet er Rio Chone, ett av skipene som ble eksportert under skipseksportkampanjen. Skipseksportkampanjen kan du lese om i SLUG-publikasjonen *Why Norway took Creditor Responsibility – the case of the Ship Export campaign (2007)*. Den kan lastes ned på Slett U-landsgjelda sine nettsider www.slettgjelda.no/materiell

for apartheidregimets overgrep, med å få slettet deler av denne gjelden gjennom rettsapparatet. Khulumani har saksøkt flere selskap som gjennom utlån holdt liv i apartheidregimet, men ennå er det uklart hva som blir utfallet av disse prosessene.

Ubetalbar gjeld

Den andre kategorien gjeld som SLUG og den internasjonale gjeldsslettebevegelsen mener burde slettes er såkalt ubetalbar eller ikke-bærekraftig gjeld. Dette er gjeld som ikke kan betales uten at det går utover et lands mulighet til å sørge for befolkningens grunnleggende rettigheter. I dag må en rekke land prioritere vekk å sørge for skoler, sykehus og vann til sin befolkning fordi de må møte sine forpliktelser overfor utlånere. Når gjeldens bærekraft vurderes av Verdensbanken og IMF er det kun økonomiske kriterier som ligger til grunn; altså hvorvidt et land økonomisk sett er i stand til å betale tilbake gjelden. Hvorvidt et land faktisk kan prioritere gjeldsbetjening uten at det får dramatiske konsekvenser for befolkningens velferd er et annet spørsmål. Kriteriene for å bli med på internasjonale gjeldssletteinitiativer er så snevre at en rekke land som sårt trenger det, ikke får lettet sine gjeldsbyrder. HIPC (Heavily Indebted Poor Countries Initiative), det internasjonale gjeldssletteprogrammet i regi av Verdensbanken og IMF, omfatter kun 40 land. Denne rapporten tar for seg ubetalbar gjeld og hvilke konsekvenser den har for mennesker som bor i utviklingsland.

Gjeldskrisens historie

Hvordan kom vi så dit vi er i dag? En blanding av storpolitikk, økonomiske svingninger, korrupte diktatorer og uansvarlige utlånere har gjort gjeld til et av de største problemene som utviklingsland i dag står overfor.

Kald krig – varmt utlån

Det hele begynte for alvor på 50-tallet, da stadig flere land i Afrika og Asia fikk selvstendighet fra de europeiske kolonimaktene. Dette var også i den kalde krigens tid. USA og Sovjetunionen var på jakt etter nye venner blant de frigjorte statene. Én måte å skaffe seg venner på var å tilby billig finansiering, og var det noe disse nye statene i Afrika og Asia trengte, var det nettopp midler til statsbygging. De ble tilbudt billige lån. For utlånerne var dette ren geopolittikk – dersom USA ikke ga lån, ville Sovjetunionen komme på banen og omvendt. Det var også kamp mellom de to kommunistmaktene, Sovjetunionen og Kina, om utlån og innflytelse i Asia og Afrika. Aldri før hadde lån blitt gitt så sjenerøst som i denne perioden. De hensynene som det ellers er vanlig å ta når man låner ut penger slik som «kan låntaker betale tilbake?» eller «skal pengene brukes på fornuftig måte?» var fraværende. Heller ikke låntakerne tok slike hensyn.

Store penger i omløp

Denne såkalte lånefesten som begynte på 50-tallet nådde sitt klimaks i kjølevannet av oljekrisen i 1973. De største oljeproduiserende landene bestemte seg for å kraftig oppjustere prisen på olje, og fikk dermed en voldsom økning i inntekter. Disse pengene ble satt i vestlige banker. Samtidig med dette skjedde det store endringer i verdensøkonomien. Gullstandarden gikk i oppløsning i 1971 da USA bestemte seg for ikke lenger å knytte den amerikanske dollaren opp til landets gullbeholdning. Det ga en voldsom økning i billig kapital. Bankene måtte finne steder å plassere all denne kapitalen. Løsningen ble å tilby billige lån til fattige land. Korrupte diktatorer som Mobutu i Zaire (i dag Den demokratiske republikken Kongo), og militærjuntaen i Argentina var bare noen av dem som nøt godt av den lave terskelen for utlån.

Billige lån blir dyr gjeld

70-tallet ble et økonomisk ustabil tiår. Lånene som var billige på begynnelsen av tiåret var plutselig svært dyre å betjene ved inngangen til 80-tallet. Rentehopp var en av årsakene til det.

Multilateral Debt Relief Initiative (MDRI)

Bakgrunn: Store deler av gjeldsbyrdene til de aller fattigste landene er multilateral gjeld, altså statlig gjeld til de internasjonale finansinstitusjonene. I 2005 ble MDRI lansert for å slette gjeld som de fattigste landene skylder IMF, Verdensbanken, Den afrikanske utviklingsbanken og Den interamerikanske utviklingsbanken.

Prosess: Kun land som har gått gjennom HIPC (samt Kambodsja og Tajikistan) kan få ytterligere gjeldsslette gjennom MDRI.

Status våren 2010: HIPC-landene har fått slettet til sammen 31 milliarder dollar av den multilateral gjelden.¹

Kritikk: Et problem med MDRI er at Verdensbanken, Den afrikanske utviklingsbanken og Den interamerikanske utviklingsbanken ikke bruker nye midler til å gi gjeldsslette. Det vil si at bankene bruker penger som skulle vært brukt på utlån og bistand til å slette gjeld, slik at gjeldssletten altså går på bekostning av bistandsmidlene. IMF stiller derimot med friske penger.

¹ Verdensbanken 2010

I 1979 gikk nemlig oljeprisene voldsomt opp igjen. Mange varer ble dyrere, og inflasjonen økte i industrialiserte land. For å temme inflasjonen begynte en rekke land i Nord, med USA i spissen, å sette opp rentene. Med ett var utviklingslandenes lån mye dyrere å betjene. I 1979 betalte Argentina 568 millioner dollar i renter på sin utenlandsgjeld. Fem år senere betalte landet over 2 milliarder dollar i renter.² Dette skjedde samtidig som prisene på en del råvarer som utviklingsland produserte, som kaffe og kobber, gikk drastisk ned. En rekke utviklingsland sto dermed i en situasjon hvor inntektene sank på grunn av nedgangen i pris på eksportvarene, mens utgiftene økte på grunn av dyr gjeldsbetjening og dyr olje. For å greie å betale tilbake lånene, måtte en rekke utviklingsland nå ta opp nye lån. Mellom 1970 og 1980 økte fattige lands gjeld fra 70,2 milliarder til 579,6 milliarder dollar. I 1990 var den totale gjelden i utviklingsland økt til 1421,6 milliarder.³

Gjeldskrise og gjeldsslette

I 1982 annonserte Mexico at landet ikke var i stand til å betjene lånene sine. Dette har i historien blitt stående som starten på gjeldskrisen. Land etter land kom nå i en situasjon hvor de var helt ute av stand til å betale tilbake lånene de satt på. Da det mot slutten av 80-tallet gikk opp for verdenssamfunnet at dette kunne få dramatiske konsekvenser for den globale økonomien, ble det satt i gang ordninger for gjeldsslette. Målet var først og fremst å redde banksystemet. For å få gjeldsslette måtte landene gjennom rigide programmer i regi av Verdensbanken og IMF, hvor de blant annet ble tvunget til å kutte i handelsrestriksjoner, privatisere vannsektor og innføre skolepenger – tiltak som ikke hadde noe nasjonal forankring og som i mange tilfeller viste seg å forverre fattigdomsproblemene.⁴

De to tradisjonelle arenaene for reforhandling av gjeld er Parisklubben og Londonklubben. I Parisklubben møter represen-

² Verdensbanken Data

³ Loser 2004

⁴ Les mer om skadelige kondisjonaliteter i f.eks *Deadly Delays*, en rapport utarbeidet av Jubilee USA. Tilgjengelig elektronisk: http://slettgjelda.no/filestore/deadly_delays.pdf

Heavily Indebted Poor Countries Initiative (HIPC)

Bakgrunn: G8 landene lanserte i 1996 Heavily Indebted Poor Countries Initiative (HIPC), et program for å lette de bilaterale, multilaterale og private gjeldsbyrdene til de fattigste, mest gjeldstyngede landene. Programmet administreres av Verdensbanken og IMF, og omfatter i dag 40 land.

Prosess: Kun de aller fattigste landene kan bli med på HIPC. For å bli tatt opp i programmet må de ha en gjeldsbyrde som oppfyller visse kriterier, blant annet må gjelden utgjøre mer enn 150 prosent av eksportinntektene. Når et land kvalifiserer (og dermed befinner seg ved decision point), må det gjennomføre en rekke økonomiske og strukturelle endringer før det kan få gjeldsslette (completion point). Denne prosessen kan ta opp til seks år, men underveis kan landet også få slettet deler av gjelden.

Status våren 2010: 28 land har fått gjeldsslette. 7 land har fullført programmet og vil få slettet gjeld, 5 land har blitt tatt opp i HIPC, men har ennå ikke gått gjennom programmet. Til nå har HIPC gitt 75,6 milliarder dollar i gjeldsslette.¹ HIPC har gjort mye for å lette fattige lands gjeldsbyrder, og det har vist seg at midlene frigjort gjennom HIPC har blitt brukt på viktige formål. Utgifter til fattigdomsreducerende tiltak i land som har mottatt HIPC-gjeldsslette har økt fra 5,9 milliarder dollar i 1999 til 26,6 milliarder i 2008.²

Kritikk: Selv om HIPC kan vise til gode resultater, har selve prosessen mottatt mye kritikk. For det første må HIPC-landene oppfylle strenge betingelser, diktert fra kreditorene, for å få gjeldsslette. Disse kan være svært vanskelig å nå. I 2006 ble for eksempel Burundi, Den demokratiske republikken Kongo, Sierra Leone og Kongo bedt om å holde budsjettunderskuddet på et nivå som var lavere (i prosent av BNP) enn det både USA og Storbritannia greide det året. For det andre er veien fram til gjeldsslette svært lang. I gjennomsnitt tar det 3,8 år for et land å komme seg fra decision point til completion point.³ For det tredje favner ikke initiativet vidt nok. Det er langt flere land enn de 40 HIPC-landene som trenger gjeldsslette, men de strenge kriteriene for å kvalifisere for HIPC, gjør at en rekke svært fattige og gjeldstyngede land ikke får tilgang på gjeldsslette.

¹ Verdensbanken 2010

² .DFID 2009

³ Jubilee UK 2008

tanter for 19 utlånerland, deriblant Norge, låntakerland som har betalingsproblemer. Bak lukkede dører blir utlånerlandene enige seg i mellom om hvorvidt gjelden skal slettes, og i så fall hvor mye. Låntakerlandet har svært liten forhandlingsmakt i møte med en blokk av 19 av verdens rikeste land, og det finnes ingen mulighet for en upartisk vurdering av hvorvidt gjelden burde betjenes eller ikke. Mens Parisklubben behandler gjeld mellom stater, behandler Londonklubben privat gjeld, altså gjeld til banker.

Mens Paris- og Londonklubben er relativt uformelle strukturer som møtes på ad hoc basis, finnes det to omfattende, offisielle internasjonale gjeldssletteprogrammer, Heavily Indebted Poor Countries Initiative (HIPC) og Multilateral Debt Relief Initiative (MDRI).

Mobutu Sese Seko, som styrte Zaire (I dag Den demokratiske republikken Kongo) mellom 1965 og 1997, var en av tidenes mest korrupte diktatorer, og lånte store pengesummer fra myndigheter og banker i Nord.

Foto: Pamy/Flickr

Gjeld i dag

Finanskrise

I dag står vi overfor nye utfordringer som gjør gjeldsspørsmålene svært aktuelle. Finanskrisen byr på store problemer for fattige land, så vel som rike. Synkende etterspørsel etter utviklingslandenes varer, lavere skatteinntekter, nedgang i bistand og utenlandske direkteinvesteringer og generelt mindre kapital i omløp, gjør en del utviklingsland svært sårbare. For å komme seg gjennom vanskelige tider må de dermed ta opp mer lån, og kan fort komme i en situasjon hvor gevinstene av de siste årenes gjeldslette blir reversert. Ifølge IMF's svært strenge kriterier for gjeldsbærekraft, var 7 lavinntektsland i «gjeldsnød» før finanskrisen, mens 12 lavinntektsland i dag er i en slik situasjon.⁵ På den positive siden har finanskrisen, i det den utviklet seg til å bli en europeisk gjeldskrise, åpnet opp for diskusjon om nye gjeldsletteteknikker. Muligheten for å opprette et upartisk organ for forhandlinger om gjeldsnedbetaling er nå høyt oppe på dagsorden i EU, og flere land, blant annet Tyskland og Nederland, stiller seg positive til dette. En slik gjeldsletteteknikk vil i første rekke begrenses til Europa, men det er en god anledning til å diskutere prinsipielle problemstillinger og viktigheten av å inkludere utviklingsland i en slik mekanisme. Den internasjonale gjeldsbevegelsen har lenge jobbet for å opprette en gjeldsdomstol. Det kan du lese mer om i kapittel 7.

Finanskrisen har i tillegg nok en gang illustrert at det ikke er mangel på penger, men snarere politisk vilje, når rike land ikke sletter gjeld til land som sårt trenger det. I løpet av få måneder ble svimlende 3500 milliarder dollar tryllet frem av statskasser for å redde bankene ut av krisen.⁶ Til sammenligning har 15 års arbeid for å lette gjeldsbyrdene til fattige land resultert i omtrent 100 milliarder dollar gjeldslette gjennom HIPC og MDRI.⁷ Hadde bare en liten del av pengene som ble brukt på redningspakker i stedet blitt kanalisert til gjeldslette, kunne en rekke utviklingsland fått en ny start og en ny mulighet til å investere i befolkningens velferd.

I SLUG-rapporten «Is Indonesia's debt to Norway illegitimate?» Kan du lese om norske eksportkreditter til Indonesia, som har resultert i illegitim gjeld. Rapporten kan lastes ned på slettgjelda.no/materiell

Klimakrise

Klimakrisen kan også ha store innvirkninger på gjeldssituasjonen til fattige land. Ennå er det svært uklart hvordan utslippsreduksjon og klimatilpasningstiltak i utviklingsland skal finansieres, men det er usannsynlig at de enorme ressursene som kreves, kan genereres uten at landene selv må ta opp lån. Det er dermed utstrakt bekymring for at klimakrisen, som land i Nord i all hovedsak bærer ansvaret for, vil gi fattige land enda større gjeldsbyrder. Allerede har Verdensbanken lansert to klimafond som blant annet tilbyr lånefinansiert klimatilpasning.

Noen av de landene som er mest gjeldstynget er også de som er mest utsatt for klimaendringer, nemlig små øystater. Karibien er i dag en av de regionene som sliter mest med u håndterbare gjeldsbyrder. Klimaendringer vil føre til flere naturkatastrofer som orkaner og flom. Ifølge forskning gjort av UNCTAD, fører en naturkatastrofe i gjennomsnitt til en 24 prosentpoengs økning i gjeld/BNP raten i de tre årene som følger katastrofen.⁸

⁵ IMF 2010a

⁶ Grail research 2009

⁷ Verdensbanken 2010

⁸ Ibid.

«Hvert år i en årrekke har vi brukt mer enn det vi tjener. Hvert år må vi låne penger for å gjøre opp for differensen, så hvert år vokser gjelden og hvert år må vi sette til side mer og mer penger for å betale renter (...). Alle skattepengene vi har samlet inn de siste ti årene har blitt brukt på å betjene den gjelden. Så før vi kan lønne én lærer, sykepleier politimann, før vi kan tette igjen ett hull i veien, før vi kan sette én medisinflaske på våre sykehus eller gi skolelunsj til ett trengende barn, må vi låne mer penger og dermed øke gjelden og øke kostnadene ved å betjene den gjelden.»

– Jamaicas statsminister Bruce Golding, januar 2010

Øystatene i Karibien er svært utsatt for naturkatastrofer. Haiti har nettopp opplevd en av tidenes verste naturkatastrofer; jordskjelvet som i januar 2010 tok over 200 000 menneskeliv og gjorde over 1 million mennesker hjemløse. Orkansesongen i Karibien skader mennesker og ødelegger bygg og avlinger hvert år. Klimaendringene vil legge en stor byrde på land som Jamaica, Antigua og Grenada, som allerede er noen av de mest gjeldstyngede statene i verden. Små øystater er den gruppen av land som, sett i forhold til brutto nasjonalprodukt, blir nødt til å bruke mest penger på klimatilpasning i årene som kommer.⁹ Land som sitter på høy gjeld har allerede lite rom for å håndtere eksterne sjokk, slik som naturkatastrofer, fordi så mye av landets pengebruk allerede er allokert vekk i form av gjeldsbetjening.

Nye utlånere

En annen viktig utvikling de siste årene, er endringene i utlånsmonster. Mens man tidligere var vant til å tenke på land i Vest-Europa og Nord-Amerika og de internasjonale finansinstitusjonene som utlånerne, er situasjonen i dag en ganske annen. Nye stormakter som Kina, India og Brasil kommer nå i økende grad på banen med lån til fattigere land. Dette er i mange tilfeller kjærkommen finansiering, men det byr også på utfordringer. De nye utlånerne er gjerne ikke med i Parisklubben, den uoffisielle gruppen av utlånerland som forhandler om gjeldsslette. Selv om gjeldsbevegelsen er svært kritiske til Parisklubben på grunn av manglende åpenhet og svært skjeve maktfordeling mellom utlåner og låntaker, er det i det minste en mekanisme for forhandling av gjeldsslette. Med de nye utlånerne blir det nå enda viktigere å få etablert en upartisk domstol for behandling av gjeldstvister, slik gjeldsbevegelsen har arbeidet for i en årrekke.

Kina i Afrika

Slett U-landsgjelda og Fellestrådet for Afrika ga i 2008 ut rapporten *China in Africa: lending, policy space and governance*. Her kan du lese om Kinas inntreden som utlåner på det afrikanske kontinentet. Rapporten kan lastes ned på slettgjelda.no/materiell

Nye typer gjeld

Gjeld er en komplisert affære fordi det finnes så mange typer gjeld. Det gjeldsbevegelsen tradisjonelt har konsentrert seg om er bilateral og multilateral gjeld, det vil si statlig gjeld til andre land eller til multilaterale institusjoner, slik som utviklingsbankene. Det er i all hovedsak denne typen gjeld som har blitt behandlet i de ulike programmene for gjeldsslette, slik som Heavily Indebted Poor Countries Initiative (HIPC).

Det aller meste av utviklingslandenes gjeld er faktisk privat gjeld, altså gjeld til private institusjoner, slik som vanlige kommersielle banker. Mens utviklingslandenes samlede gjeld til offentlige utlånere har ligget på et relativt stabilt nivå på rundt 900 milliarder dollar siden 2002, har den private gjelden mer enn doblet seg; fra 1510 milliarder dollar til 3835 milliarder i 2009.¹⁰ Det er viktig å understreke at det her er snakk om alle land som klassifiseres som «developing and emerging economies» av IMF, som blant annet inkluderer store økonomier som Kina, India, Brasil og Sør-Afrika. De aller fattigste landene har mindre privat

gjeld, da de i større grad baserer seg på offentlig utviklingsfinansiering. Landene i Afrika Sør for Sahara har til sammen 214 milliarder dollar i gjeld, hvorav omtrent halvparten er privat og halvparten offentlig.¹¹ Privat gjeld er gjerne dyrere å betjene enn bilateral og multilateral gjeld. Det kommer av at lån på privatmarkedet gis etter markedsprinsipper, mens det meste av utviklingslandenes bilaterale og multilaterale låneopptak skjer på spesielt gunstige betingelser, i form av for eksempel lave renter eller lang tilbakebetalingstid.

Stadig flere land får også en høyere innenlandsgjeld. Dette er gjeld til aktører i samme land, for eksempel nasjonale banker. Det er utenlandsgjeld som har vært i fokus og som har blitt slettet de siste par tiårene, men i skyggen av gjeldssletteprogrammene,

Klimagjeld

Finansiering av klimatilpasning blir et stadig viktigere tema for gjeldsbevegelsen i Norge og i resten av verden. På SLUGs nettsider slettgjelda.no finner du mer informasjon om dette temaet. Her kan du også bestille et gratis eksemplar av Gjeldsbrevet nr.1, 2010, som handler om klimafinansiering.

har innenlandsgjelden til utviklingsland stadig vokst. Mange land tar opp lån på innenlandsmarkedet for å være i stand til å betjene utenlandsgjelden. Finanskrisen har forsterket trenden med voksende innenlands gjeldsbyrder, fordi eksterne ressurser ikke lenger er like tilgjengelig. Innenlandsgjeld er privat gjeld og dermed gjerne dyrere å betjene enn utenlandsgjeld til andre land eller internasjonale finansinstitusjoner. Høy innenlandsgjeld er særlig ugunstig i mindre utviklede økonomier med små finansmarkeder, hvor noen få aktører sitter med mye makt og dermed kan sette høye renter. I land med lite kapital i omløp blir det også dyrere for privat sektor å låne, når staten kommer inn og konkurransen om pengene blir sterkere. Dette kan igjen føre til lavere vekst. Samtidig kan innenlandsgjeld være mer «bærekraftig» i den forstand at staten ikke trenger utenlandsk valuta for å tilbakebetale den, samtidig som gjeldsbetjeningen ikke er påvirket av svingninger i valutakurser. Kenya er et eksempel på et land som de siste årene har hatt en markant økning i innenlandsgjeld. I 1996 utgjorde innenlandsgjelden 25 prosent av den totale statlige gjeldsbyrden. I 2007 var dette økt til 50 prosent.¹²

En stadig større del av utviklingslandenes gjeld – omtrent en tredjedel - stammer fra såkalte eksportkreditter. Eksportkreditt skal minimere risikoen som kan følge av ustabile politiske eller finansielle forhold, for selskaper som investerer i et utviklingsland. Et eksportkredittbyrå gir selskaper lån, garantier og forsikringer som kan demme opp for eventuelle tap. Det innebærer at hvis selskapet ikke får den avtalte betalingen av handelspartneren eller på annen måte lider tap, vil eksportkredittbyrået overta som kreditor. Hvis det er en handelspartner i privat sektor vil det ofte stilles krav om en «motavtale» av den andre parten i handelen, slik at begge parter har en garanti i ryggen. Eksportkredittbyråer er gjerne statlige organer. På den måten blir altså gjeld mellom to private aktører til en sak mellom to stater.

⁹ Hurley 2010

¹⁰ IMF 2010b

¹¹ *ibid.*

¹² Maana, Owino, Mutai 2008

Kapittel 2: Menneskerettigheter og utvikling

9. juni 1947 holder Eleanor D. Roosevelt åpningstalen under den første sesjonen til FN-komiteen som utarbeidet erklæringen om menneskerettighetene.

Foto: UN PHOTO

Tradisjonelt har utviklingshjelp blitt sett på som et veldedighetsprosjekt – de som har mest hjelper de som har minst fordi de fattige trenger den hjelpen. I dag er det mer og mer vanlig å se utvikling i et rettighetsperspektiv – alle mennesker har rett på en viss levestandard og det er de rikes plikt til å bidra til at alle får muligheten til å oppfylle sine rettigheter. Her refereres det gjerne til menneskerettighetene.

Hva er menneskerettigheter?

10. desember 1948 vedtok FNs generalforsamling Verdenserklæringen om menneskerettighetene. Dette var den første byggesteinen i det som skulle bli et omfattende internasjonalt regelverk for hvordan staten skal behandle individer og grupper. Den historiske bakgrunnen for denne erklæringen var andre verdenskrig og de grusomhetene som ble begått mot jøder og andre grupper under og i forkant av krigen. Menneskerettighetene gjelder alle mennesker, uansett nasjonalitet, rase, kjønn eller religion, og det er staters ansvar å oppfylle dem. De to mest sentrale menneskerettighetskonvensjonene er konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP) og konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK). Begge konvensjonene ble vedtatt i 1966, men trådte i kraft først i 1976, etter at 35 stater hadde ratifisert dem.¹ Menneskerettighetene er en sentral del av folkeretten, som er et sett av internasjonalt anerkjente rettsregler.

SP omhandler blant annet retten til liv, frihet, rettssikkerhet, politisk deltakelse og ytrings- og religionsfrihet, mens ØSK omhandler blant annet retten til hjelp ved sykdom eller arbeidsledighet, utdanning og gode arbeidsvilkår. Denne rapporten vil behandle ØSK-rettighetene, som du kan lese mer om dem i neste avsnitt. I internasjonale fora er det stadig debatter om hvilken konvensjon som er den «viktigste» og som burde ha forrang hvis et land må prioritere den ene over den andre i arbeidet

Gjeld – et spørsmål om rettferdighet

Rettighetsperspektivet står sterkt i gjeldsbevegelsen. SLUGs slagord er «Det handler ikke om veldedighet – det handler om rettferdighet.» Konseptet illegitim gjeld handler nettopp om at visse typer gjeld skal slettes – ikke fordi gjelden ikke kan tilbakebetales, men fordi den ikke skal tilbakebetales. Konseptet bærekraftig gjeld handler også om rettigheter: gjeld som hindrer land fra å oppfylle befolkningens menneskerettigheter skal slettes.

med menneskerettighetene. Denne diskusjonen stammer fra skillelinjene mellom kapitalistiske og kommunistiske land under den kalde krigen, hvor de kapitalistiske landene vektla sivile og politiske rettigheter, mens de kommunistiske landene ville gi de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene forrang.

Tradisjonelt står SP sterkere enn ØSK, og mange menneskerettighetsorganisasjoner i Vesten hevder at det aller mest grunnleggende for et menneske er dets politiske rettigheter. USA har for eksempel ratifisert SP, men ikke ØSK. På den annen side er det mange utviklingsland som argumenterer for at ØSK-rettighetene må være oppfylt før det er meningsfullt å snakke om politisk deltakelse og demokratiske rettigheter - et sultende menneske har mer behov for mat enn stemmerett. Det debatteres også innen jusen, filosofien og samfunnsfagene hvorvidt alle menneskerettighetene kan anses å være universelle, altså gjelde alle. Noen mener at menneskerettighetene er et produkt av vestlig tankegang og at alle rettighetene ikke nødvendigvis passer til alle typer samfunn. Denne kritikken tar blant annet utgangspunkt i at menneskerettighetene ble skapt i en tid da de fleste av dagens utviklingsland var kolonier, og derfor ikke hadde en stemme i forhandlingsprosessene. Et eksempel på kulturelle forskjeller som ikke blir tatt hensyn til i menneskerettighetserklæringen er situasjonen i mange asiatiske land, hvor kollektiv tankegang er viktigere enn det individuelle, eller

¹ Det er vanlig praksis at partene som undertegner en konvensjon blir enig om at et visst antall stater må ratifisere konvensjonen (altså ved en egen prosedyre, gjerne vedtak i nasjonalforsamlingen, erklærer at den vil bli overholdt) for at den skal tre i kraft.

mange afrikanske land, der klanens rettigheter er vel så viktige som individets.

I tillegg til FNs Konvensjoner for de sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, eksisterer det seks andre konvensjoner som utdyper den opprinnelige menneskerettighetserklæringen. De omhandler etnisk diskriminering, kvinnekjønnsdiskriminering, tortur, barns rettigheter, beskyttelse av arbeidsmigranter og rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne, samt en siste konvensjon mot ulovlig bortføring som venter på nok underskrifter til å tre i kraft.

I 1986 ble erklæringen om retten til utvikling vedtatt i FN. I den kalde krigens terminologi, var denne en slags sammenslåing av prioriteringene til land i den første verden (de kapitalistiske landene), den andre verden (de kommunistiske landene) og den tredje verden (land i Sør, forbundet med Ny økonomisk verdensorden²). Retten til utvikling blander de sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene med et internasjonalt fordelingsperspektiv. Retten til utvikling er spesiell i den forstand at den er en kollektiv rettighet som gis til stater og grupper, i motsetning til en individuell rettighet, slik som de andre menneskerettighetene.

Økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter

Økonomiske rettigheter innebærer blant annet retten til arbeid, rettferdige lønninger, lik lønn for likt arbeid, trygge arbeidsforhold, hvile og rett til å organisere seg. Sosiale rettigheter innebærer blant annet rett til mat, klær og bolig, bistand i tilfelle sykdom, uførhet og arbeidsledighet og forbud mot skadelig barnarbeid. Kulturelle rettigheter innebærer blant annet retten til undervisning, til deltakelse i det kulturelle liv og til å nyte godt av vitenskap og opphavsrett.

Som nevnt har de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene stått litt i skyggen av de sivile og politiske rettighetene. I ØSK-konvensjonen står det at partene som underskriver forplikter seg til «gradvis» å oppfylle disse rettighetene, noe som innebærer en viss tålmodighet med hensyn til de enkelte lands fremgang i arbeidet. De har vært svakere håndhevet enn de sivile og politiske rettighetene, men dette er i ferd med å endre seg. I 2008 ble det undertegnet en tilleggsprotokoll til konvensjonen, som gir enkeltmennesker og grupper mulighet til å klage til FNs komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, for brudd på konvensjonen.

De aller fleste land i verden har underskrevet konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Likevel får de færreste mennesker i verden oppfylt disse rettighetene. Det er en rekke årsaker til det; historisk utbytting, skjeve maktforhold, internasjonale handelsregler, korrupsjon og dårlig styresett, borgerkrig og naturkatastrofer for å nevne noen. Store gjeldsbyrder er også en viktig årsak til at en rekke land i Sør ikke er i stand til å oppfylle sin befolknings rett til grunnleggende tjenester som helse og utdanning, eller sikre barns rettigheter, husly og matsikkerhet.

Hvem bærer ansvaret?

Bakgrunnen for Menneskerettighetserklæringen er at ingen stat skal kunne krenke innbyggernes rettigheter ved å vise til statens suverene makt innenfor sitt territorium. Et hvert menneske har de samme medfødte rettigheter uansett fødested eller bosted. Samtidig er statlig suverenitet et regjerende prinsipp i den internasjonale orden. Denne spenningen mellom to grunn-

² Ny økonomisk verdensorden: På begynnelsen av 70-tallet reiste en rekke utviklingsland, særlig de alliansefrie landene, krav om endring av de økonomiske strukturene som leder til fattigdom. Det ble bl.a. tatt til orde for høyere og mer stabile råvarepriser, bedre vilkår for industriproduksjon i Sør og mindre avhengighet av multinasjonale selskaper.

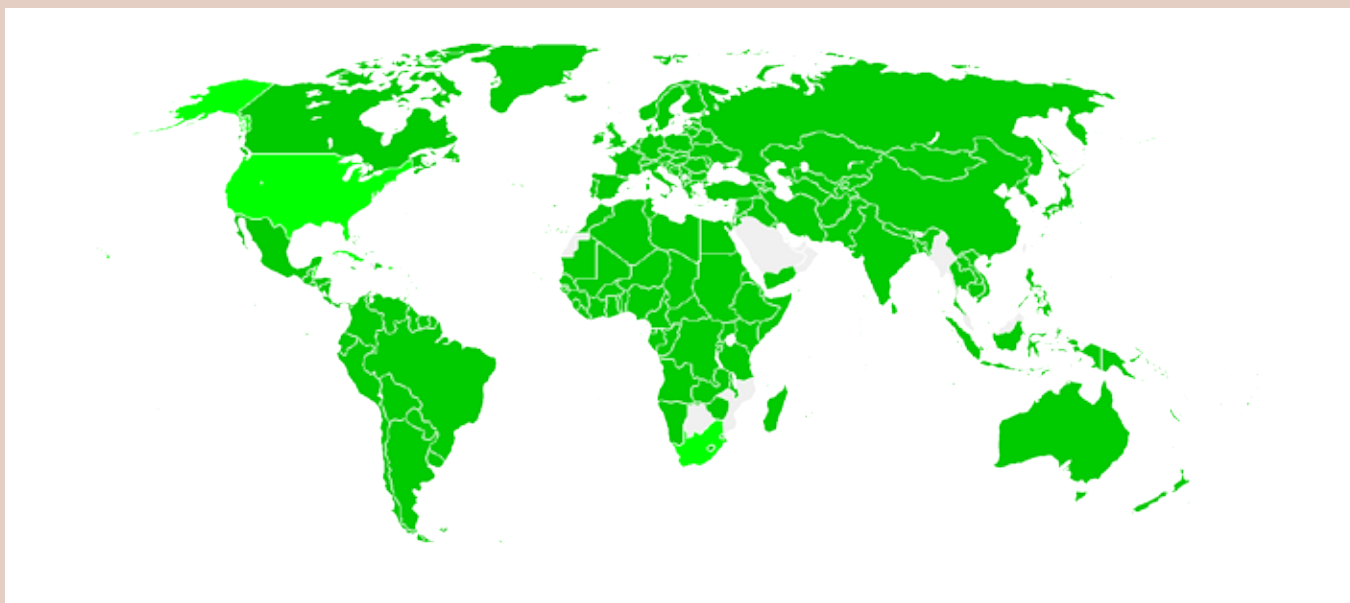
Ideen om menneskets rettigheter

Selv om menneskerettighetene slik vi kjenner dem, nedfelt i internasjonale avtaler, er et relativt nytt fenomen, er ideen om at alle mennesker er født med visse rettigheter, gammel. Menneskerettighetenes filosofiske røtter finner vi i naturretten, en tenkning som vokste frem i det gamle Hellas, hos de såkalte stoikerne. Dette var filosofer som mente at det finnes naturlige moralske og juridiske normer som gjelder for alle mennesker, fordi alle har den samme fornuft.

Det mer moderne opphavet til menneskerettighetene er i liberalismen, en filosofisk, politisk og økonomisk retning som oppsto i Europa på 1700-tallet. Liberalismen var borgerskapets oppgjør med adelen og dens privilegier. Borgerskapet, denne voksende klassen av fabrikkere, advokater, leger, ingeniører og håndverkere, ville ha politisk innflytelse og slutt på adelens skattefritak. Ytrings- og religionsfritak var også et viktig krav. Engelskmannen John Locke, en av de viktigste filosofene innen liberalismen, slo fast at «alle mennesker er født frie og like». Locke argumenterer for rettstaten, et skille mellom kirke og stat, statens ansvar for å beskytte individenes medfødte rettigheter og for folkets rett til å kaste et regime som ikke styrer i pakt med «samfunnskontrakten» mellom stat og individ. Locke hadde stor innflytelse på tenkningen i opplysningstiden og på den politiske utviklingen i Frankrike frem mot den franske revolusjon. I 1789 la revolusjonsforkjemperne frem en erklæring om menneskenes og borgernes rettigheter. Her kommer det frem i første artikkel at «Mennesket er født fritt og fortsetter å være fritt og likeberettiget i sine rettigheter. Sosiale forskjeller kan bare baseres på interessene til fellesskapet». De samme ideene kommer til uttrykk i den amerikanske uavhengighetserklæringen. Dette er altså snakk om det vi i dag kaller sivile og politiske rettigheter eller første generasjons rettigheter. Ideen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, eller andre generasjons rettigheter, vokste for alvor frem i løpet av 1800- og 1900-tallet. Her var den internasjonale arbeiderbevegelsen, utstyrt med sosialistisk tankegodt, en viktig pådriver. Liberalismens løfter om frihet var i realiteten ikke oppnåelig for arbeiderklassen som arbeidet og levde under dårlige kår, og dermed krevde reell utjevning av forskjeller.

Det viktigste FN-organet for fremme av menneskerettighetene er Menneskerettighetsrådet. Det består av 47 medlemsland som velges av FNs generalforsamling, og har ansvar for å koordinere FNs arbeid med menneskerettighetene. Seks av menneskerettighetskonvensjonene har komiteer som har ansvar for å overvåke at konvensjonene blir fulgt. Alle land som ratifiserer konvensjonene må regelmessig rapportere om hvilke tiltak de igangsetter for å oppfylle landets forpliktelser. Komiteene utarbeider dermed rapporter om landenes gjennomføring av sine forpliktelser.

steiner i den internasjonale maktarkitekturen kommer stadig til syne. Valgobservatører som vil overvåke et politisk valg i et annet land argumenterer med at staten har et ansvar for å oppfylle innbyggernes rettigheter til politisk innflytelse. Når valgobservatører blir kastet ut eller nektet inngang, argumenterer myndighetene med statens suverenitet innenfor egne grenser. Det samme ser vi når menneskerettighetsaktivister forsøker å

Land som har signert og ratifisert ØSK

■ Signert og ratifisert ■ Signert, men ikke ratifisert ■ Ikke signert eller ratifisert

stanse en offentlig henrettelse, påpeker dårlige fengselsforhold eller krenkelse av urfolks rettigheter.

Det er stater som har undertegnet menneskerettighetskonvensjonene og det er stater som sitter med ansvaret for å oppfylle menneskerettighetene. Men det er likevel ikke så enkelt som det. Siden Menneskerettighetserklæringen ble undertegnet i 1948 har statens rolle og forholdet mellom stat og individ vært i stor endring. Siden 1980-tallet har for eksempel en rekke oppgaver som tradisjonelt har vært tillagt staten, blitt tatt over av private aktører. Det kan gjelde vannforsyning, sykehus, utdanning og fengselsdrift. Samtidig utvider staten stadig sin

Menneskerettighetene og de internasjonale finansinstitusjonene

Menneskerettighetsforpliktelsene til finansinstitusjoner som IMF, Verdensbanken og de regionale utviklingsbankene er et tema som stadig flere fatter interesse for. Dersom du er interessert i å lære mer, kan du for eksempel lese rapporten «Inntø vår bord», utgitt av svenske Forum Syd (www.forumsyd.org), eller rapporten «A roadmap for integrating human rights into the World Bank Group», utgitt av World Resources Institute (www.wri.org). En organisasjon som arbeider med dette temaet er Bretton Woods Project. På www.brettonwoodsproject.org/topic/humanrights finner du nyheter og analyser.

sfære gjennom utlån, kjøp av aksjer og obligasjoner, bidrag til internasjonale finansinstitusjoner og støtte til utenlandsinvesteringer gjennom eksportkreditter. I lys av globaliseringen, statens tilbaketrekning på en rekke områder og den økende innflytelsen til de internasjonale finansinstitusjonene, er det mange som hevder at også andre aktører enn staten, som for eksempel private selskaper eller en utviklingsorganisasjon som Verdensbanken, har et menneskerettighetsansvar.

Man kan dele opp forpliktelsene for de økonomiske, sosiale og kulturelle menneskerettighetene i tre nivåer: å respektere, å beskytte og å oppfylle menneskerettighetene.³ Å respektere vil si å ikke hindre mennesker fra å få oppfylt sine rettigheter, mens å beskytte innebærer å sørge for at en tredjepart ikke krenker befolkningens rettigheter. Det øverste nivået, å oppfylle, består i å sørge for at rettighetene innfris. De som tar til orde for at andre aktører enn staten har menneskerettighetsforpliktelser, snakker da gjerne om de to laveste nivåene; altså å respektere

og å beskytte menneskerettighetene. Å oppfylle rettighetene er stadig statens ansvar.

I tillegg til staters ansvar for å oppfylle de økonomiske, sosiale og kulturelle menneskerettighetene, er det enighet om at det trengs kollektiv innsats for at dette skal bli en realitet. Artikkel 2.1 i konvensjonen slår fast: «Hver konvensjonspart forplikter seg til så vel hver for seg som gjennom internasjonal bistand og samarbeid, særlig på det økonomiske og tekniske område, å sette alt inn på at de rettigheter som anerkjennes i denne konvensjon, gradvis blir gjennomført fullt ut ved alle egnede midler, og da særlig ved lovgivningstiltak» (vår utheving). Rike land er altså pliktet til å bistå fattigere land i å oppfylle disse rettighetene. Prinsippet om internasjonalt samarbeid er også nedfelt i Menneskerettighetserklæringen og i FN-pakten. Dette er interessant for diskusjonen om menneskerettigheter og gjeldsslette.

Gjeld og menneskerettigheter

Det blir stadig mer akseptert blant stater og internasjonale utviklingsorganisasjoner at det eksisterer klare forbindelser mellom gjeld og menneskerettigheter. FN har en egen uavhengig ekspert som jobber med nettopp denne problematikken, og de ulike menneskerettighetskomiteene ser på hvordan gjeld påvirker muligheten til å oppfylle menneskerettighetene. I 2001 konkluderte for eksempel Komiteen for de økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, med at Honduras' streben etter å oppfylle ØSK-rettighetene ble «hindret av det faktum at landet er klassifisert som en svært gjeldstynget fattig land og at opp til 40 prosent av dets årlige budsjett går til betjening av utenlandsgjeld.»⁴ I en rapport om Guyana i 2000, skrev Komiteen for avskaffelse av diskriminering av kvinner at «implementeringen av strukturalpasningsprogrammer og en økende gjeldsbyrde, sammen med politisk ustabilitet, har hindret fremskritt i full realisering av kvinners rettigheter.»⁵ Italia vedtok i 2001 en lov om fattige lands gjeldsbyrder, hvor parlamentet ba den internasjonale domstolen i Haag om å se på «misforholdet mellom internasjonale avtaler som regulerer u-lands utenlandsgjeld og rammever-

³ Denne inndelingen har blitt skoledannende og har opphav hos den norske juristen Asbjørn Eide.

⁴ Sitert i Lumina 2009

⁵ Ibid.

En gutt i slumområdene utenfor Dhaka, hovedstaden i Bangladesh. Halvparten av landets befolkning lever for mindre enn 1,25 dollar om dagen. Likevel er ikke Bangladesh regnet som fattig nok til å få lettet sin skyhøye gjeld.

ket av generelle juridiske prinsipper, menneskerettigheter og folkeretten».⁶

Dette er noen eksempler hvor gjeld blir sett i sammenheng med internasjonale avtaler om menneskerettigheter. Som vi vil vise i de følgende kapitlene er menneskerettighetsperspektivet svært relevant når man snakker om gjeld. Syke menneskers tilgang på helsetjenester, kvinners tilgang på hjelp i forbindelse med graviditet og fødsel, og kvaliteten på undervisningen i skolen, er sentrale deler av et menneskeliv som blir påvirket av landets gjeldsbyrde. Selv om det er en enighet i FN om at gjeldsbetjening påvirker enkeltlands mulighet til å oppfylle sin befolknings menneskerettigheter, fortsetter rike land og internasjonale finansinstitusjoner å kreve tilbake millioner av dollar fra utviklingsland hver eneste dag.

Tusenårsmålene

«Bærekraftig gjeld burde omdefineres til å bety en gjeld som et land kan betjene og samtidig kunne nå tusenårsmålene innen 2015 uten å ta på seg en ny gjeldsbyrde. For mange av de mest gjeldstyngede fattige landene vil det bety 100 prosent gjeldsslette. For mange av de mest gjeldstyngede mellominntektslandene vil det kreve mer gjeldsslette enn det som har blitt tilbudt så langt. For noen fattige land som er utelatt fra HIPC, slik som Nigeria, vil det å skulle nå tusenårsmålene kreve betydelig gjeldsslette. En naturlig følge av dette er at dagens og fremtidens ODA (offisiell utviklingshjelp) for lavinntektsland burde være bistand i stedet for lån.»

Jeffrey Sachs ved lanseringen av Tusenårsrapporten 17. januar 2005.

I år 2000 samlet verdens ledere seg til tusenårskonferansen, hvor de ble enige om åtte konkrete mål for bekjempelse av fattigdom innen 2015 (se boks). Tusenårsmålene var verdenssamfunnets måte å omsette de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene til handling. For en rekke land er det helt å nødvendig å få slettet gjeld for å kunne nå målene. En rekke akademi-

kere og aktivister har tatt til orde for å legge tusenårsmålene til grunn for gjeldsbærekraft; altså at et land først og fremst skal være i stand til å nå tusenårsmålene og deretter betjene gjeld. Les mer om dette i kapittel 7.

Noen av tusenårsmålene ser ut til å kunne nås innen 2015. For eksempel er målene om å redusere fattigdom og sikre tilgang på grunnskoleutdanning er på god vei. Men det er fortsatt langt igjen for å nå andre mål, blant annet om reduksjon i barnedødelighet og mødredødelighet.

Tusenårsmålene har blitt omfavnet av statsledere verden over, men de blir også kraftig kritisert. Målene blir blant annet kritisert for ikke å ta oppgjør med de grunnleggende årsakene til fattigdom og at de ikke er ambisiøse nok. De blir også kritisert for å svikte de aller fattigste. Når målene for eksempel er å redusere mødredødelighet med tre firedeler eller halvere andelen av verdens befolkning uten tilgang på rent drikkevann, er det enklest for myndighetene i et land å oppfylle målene for de som ikke er aller fattigst. Fremgangen i tusenårsmålene, for eksempel med målet om å halvere andelen mennesker som lever på mindre enn 1,25 dollar om dagen, skjuler store regionale ulikheter. Når dette målet nå ser ut til å nås, er det først og fremst fordi folkerike Kina og India har løftet millioner ut av fattigdom, mens det har vært lite fremgang i den fattigste regionen, Afrika sør for Sahara.⁷

⁷ FN-sambandet: <http://www.fn.no/Temaer/OEkonomisk-og-sosial-utvikling/FNs-tusenarsmaal/Det-er-mulig-aa-naa-tusenarsmaal-1>

FNs tusenårsmål

1. Utrydde ekstrem fattigdom og sult

- Halvere andelen av mennesker som lever på mindre enn 1,25 dollar per dag
- Oppnå full sysselsetting og verdig arbeid for alle, inkludert kvinner og ungdom
- Halvere andelen som lider av kronisk sult

2. Sikre utdanning for alle

- Alle barn, både gutter og jenter, skal fullføre en grunnskoleutdanning

3. Styrke kvinners stilling

- Oppnå full likestilling i grunnskoleutdanning senest år 2005, og i alle nivåer av utdanning senest år 2015

4. Redusere barnedødeligheten

- Redusere dødeligheten for barn under fem år med to tredeler

5. Redusere svangerskapsrelatert dødelighet

- Redusere dødeligheten blant gravide og fødende kvinner med tre firedeler
- Sikre universell adgang til reproduktiv helse

6. Stoppe spredning av hiv/aids, malaria og andre dødelige sykdommer

- Stoppe, og begynne å reversere, spredningen av hiv/aids
- Sikre alle som trenger det, tilgang til behandling for hiv/aids
- Stoppe, og begynne å reversere, spredningen av malaria og andre dødelige sykdommer

7. Sikre miljømessig bærekraftig utvikling

- Halvere andelen av verdens befolkning uten tilgang til rent drikkevann innen 2015.
- Forbedring i levekår for minst 100 millioner mennesker som bor i slumområder innen 2020
- Integrere prinsippet om bærekraftig utvikling i alle lands politikk og strategier, og reversere tap av miljøressurser
- Redusere tap av biologisk mangfold

8. Bygge et globalt partnerskap for utvikling

- Videreutvikle et åpent, regelbasert, forutsigbart og ikke-diskriminerende handels- og finanssystem
- Ta hensyn til de spesielle behovene for de minst utviklede landene (MUL)
- Ta hensyn til de spesielle behovene for fattige øystater og stater uten kystlinje
- Arbeide helhetlig for løsninger på gjeldsproblemet i fattige land
- I samarbeid med legemiddelindustrien, gjøre medisiner tilgjengelig for utviklingsland til en rimelig pris
- I samarbeid med privat sektor, gjøre moderne teknologi tilgjengelig.

De 149 deltagerene som var tilstede under FNs tusenårssamling, hvor tusenårsmålene ble utarbeidet

Kapittel 3: Retten til helse

FOTO: BEN BARBER (USAID)

Artikkel 12, konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter

1. Konvensjonspartene anerkjenner retten for enhver til å ha den høyest oppnåelige helsestandard både i fysisk og psykisk henseende.
2. For å oppnå full virkeliggjørelse av denne rettighet, skal konvensjonspartene sette i verk tiltak som er nødvendige for å:
 - a) Minske foster- og spedbarndødeligheten og fremme barnets sunne utvikling.
 - b) Forbedre alle sider ved den samfunnsmessige og industrielle hygiene;
 - c) Forebygge, behandle og kontrollere epidemiske, endemiske, yrkesmessige og andre sykdommer;
 - d) Skape vilkår som trykker alle legebehandling og pleie under sykdom.

Hvert dag dør 22 000 barn under fem år av sykdommer som kan forebygges.¹ En rekke land har fortsatt en forventet levealder på under 50 år. De fattige landene er også de landene som sliter med de største helseutfordringene. Afrika sør for Sahara bærer 25 prosent av verdens sykdomsbyrde, men har kun 1,3 prosent av verdens utdannede helsepersonell.² Å etablere og opprettholde et godt helsevesen er svært dyrt. Det krever store ressurser å utdanne nok helsepersonell, å ha nok penger til å opprette nye stillinger og å kunne tilby leger og sykepleiere god nok lønn, slik at de ikke flytter til andre land. Det krever også enorme investeringer å bygge nye sykehus, og ikke minst er det kostbart å sørge for at helsetjenester er godt spredt geografisk. Gjeldsbetjening er med på å tappe statsbudsjett for ressurser som kunne blitt brukt på å bygge ut fungerende helsevesen.

Store gjeldsbyrder har helt konkrete konsekvenser på bakkenivå. Brasil hadde for eksempel greid å redusere spedbarndødeligheten fra 16 prosent i 1977 til 9 prosent i 1982. Så satte gjeldskrisen inn, og landet ble nødt til å redusere utgifter til vaksinasjonsprogrammer. Resultatet var at tusenvis av brasilianske barn døde av meslinger. I 1984 var spedbarndødeligheten steget til 12 prosent.

Mangel på helsepersonell på Filippinene

Et stort problem i mange utviklingsland er at staten ikke har penger til å ansette nok helsepersonell. I tillegg er lønningene de kan tilby så lave at helsearbeidere velger å reise til andre land hvor de kan få høyere lønn for arbeidet sitt. Dermed blir det vanskelig å drifte et godt helsevesen, og da særlig på landsbygda. Filippinene har én lege per 8695 innbygger.³ Dette er langt færre enn det anbefalte minimum på én lege per 400 innbygger. I Norge er det én per 230. Med så få leger står Filippinene overfor store utfordringer med å skulle sørge for gode helsetjenester til befolkningen.

Hvert år emigrerer 3000 filippinske sykepleiere til USA. Her får de en månedslønn på mellom 3000 og 4000 dollar. De som blir igjen på Filippinene får klare seg på gjennomsnittlig 169 dollar.⁴ Da er det kanskje ikke så rart at det er fristende å søke lykken i utlandet.

Det tragiske er at Filippinene bruker fem ganger så mye penger på å betjene utenlandsgjeld som de bruker på helse. Hvis man også regner med innenlandsgjelden, bruker landet 16 ganger så mye på gjeld som på helse!⁵ Dette er et land hvor nesten et av fire barn under fem år er underernært og hvor halvparten

1 Unicef: http://www.unicef.org/media/media_56045.html
2 Jubilee UK 2008

3 WHO: http://www.wpro.who.int/countries/2004/phl/health_situation.htm
4 Van 2010
5 Filippinenes statsbudsjett 2010

av befolkningen ikke har tilgang på helsetjenester.⁶ Med sin skyhøye gjeld har ikke Filippinene mulighet til å oppfylle blant annet sin forpliktelse til å «skape vilkår som trygger alle legebehandling og pleie under sykdom», slik ØSK-konvensjonen slår fast. Likevel er altså ikke Filippinene fattig eller gjeldstynget nok til å bli innlemmet i internasjonale gjeldssletteprogram. Resultatet er at myndighetene på Filippinene må ofre befolkningens rett på helsetjenester for å kunne tilfredsstille sine utlånere.

I tillegg til at Filippinene sitter på en ikke-bærekraftig gjeldsbyrde, er også mye av gjelden illegitim. I årene da Filippinenes beryktede diktator Ferdinand Marcos styrte landet, tok han

Ferdinand Marcos styrte Filippinene med jernhånd og lånte enorme summer fra land og banker i Nord. Fortsatt, 25 år etter at diktatoren ble fratatt makten, betaler Filippinenes befolkningen ned gjelden fra denne perioden.

opp enorme lånebeløp. I tillegg endret han reglene som satte begrensninger på låneopptak og kuttet i gjeldsnedbetalingene. Resultatet var at den statlige gjelden steg fra 624 millioner dollar i 1970 til 19 milliarder dollar i 1986, da Marcos ble fratatt makten.⁷ Store deler av pengene som fant veien til Filippinene i form av lån i løpet av denne perioden, gikk rett i lommene til Marcos og hans nærmeste. Ifølge Transparency International var Marcos verdens andre mest korrupte diktator etter Indonesias general Suharto. Store summer ble også brukt på å bygge opp hæren og regimets muligheter til politisk undertrykkelse av sitt eget folk. Bare i årene mellom 1972 og 1976 vokste hæren fra 62 000 til 142 000 soldater. Etter at Marcos gikk av og Corazon Aquino tok over presidentembetet, var noe av det første hun gjorde å forsikre landets utlånere om at all

gjelden fra Marcos' tid ville bli betalt tilbake. Hun tok også over ansvaret for gjeld fra privat sektor. Filippinene begynte dermed å betale store summer i gjeldsbetjening. I Aquinos første år som president, ble 83 prosent av landets eksportinntekter brukt på å betale ned gjeld. Det ble dyrt å skulle holde løftene om gjeldsbetjening, og Filippinene begynte dermed å låne mer penger for å betale tilbake gamle lån. Resultatet var, og er,

Hva kan gjøres?

Gjeldsrevisjon: Det er viktig at det foretas en full gjennomgang av Filippinenes gjeld, slik at det kommer for en dag hvor mye av gjelden som stammer fra Marcos' tid. Det meste av denne gjelden er illegitim og bør derfor slettes. En revisjon må også se på politiske og institusjonelle årsaker til at landet har havnet i en slik gjeldssituasjon, og undersøke hvilke konsekvenser gjeldsbyrden har for landet. Representantenes Hus godkjente i 2004 et forslag om en offisiell revisjon, men så langt har forslaget stoppet opp i Senatet.

Lovendring: Filippinene har en lov som gjør at utgifter til gjeldsbetjening automatisk trekkes fra statskassen. På denne måten kan landet forsikre sine kreditorer om at de vil få lånene tilbakebetalt. Loven – kalt «Executive order 292» - gjør at penger til gjeldsbetjening blir prioritert helt uavhengig av størrelsen på statsbudsjett og behovene i sosial sektor. Dessuten fratraser den de folkevalgte, og offentligheten for øvrig, kontroll over gjeldsbetjeningen. Den filippinske gjeldsbevegelsen jobber for å få fjernet «Executive order 292»

en stadig økende gjeldsbyrde. I 2008 hadde Filippinene høyere utenlandsgjeld enn noensinne: 39 milliarder dollar. I tillegg har landet en innenlandsgjeld på 58 milliarder dollar.⁸ Prisen for diktator Marcos' enorme låneopptak og personlige forbruk, er det i dag Filippinenes befolkning som betaler for, blant annet i form av utilstrekkelige helsetjenester.

Gjeld og malaria i Kenya

Hvert år dør til sammen en million mennesker av malaria.⁹ Afrika sør for Sahara er verst rammet – 90 prosent av alle dødsfallene skjer her. I Afrika sør for Sahara dør to mennesker av sykdommen hvert minutt, til tross for at malaria er relativt lett å forhindre gjennom enkle midler slik som impregnerte myggnett. For å bekjempe malaria på verdensbasis trengs det 4,2 milliarder dollar i ekstra bevilgninger hvert år.¹⁰ Det er først og fremst mangel på ressurser som gjør at ikke alle får tilgang på myggnett. Den internasjonale kampanjen Roll Back Malaria hadde som mål å få delt ut 350 millioner myggnett i de afrikanske landene i løpet av 2010. Så langt har 200 millioner av disse blitt distribuert. Fortsatt mangler 75 prosent av finansieringen. Samtidig vet vi at landene i Afrika sør for Sahara hvert år betaler 9 milliarder dollar i gjeldsbetjening til banker og rike land

⁸ Philippines National Statistical Coordination Board

⁹ FN-sambandet: <http://www.fn.no/Temaer/>

OEkonomisk-og-sosial-utvikling/FNs-tusenaarsmaal/Maal-6-Hiv-aids-malaria-og-tuberkulose

¹⁰ Roll Back Malaria: <http://www.rbm.who.int/malariaMessages.html>

⁶ Jubilee UK 2007b

⁷ Tradingeconomics.com

– over dobbelt så mye som det som årlig trengs for å bekjempe malaria globalt.

Kenya er et av landene som ifølge Verdensbanken og IMF ikke er gjeldstynget nok til å få gjeldsslette. I Kenya er malaria dødsårsak nummer én. Kun én av fire av unge under 24 år har tilgang på rask og effektiv behandling.¹¹ Det aller meste av pengene som brukes på malariabekjempelse i Kenya kommer fra internasjonale donorer. I 2008 brukte myndighetene kun 29 000 dollar på malariakontroll. De resterende 55,7 millioner kom fra ulike donorer eller globale malariafond.¹² Det samme året betalte Kenya 372 millioner dollar i gjeldsbetjening!

Foruten at hvert malariadødsfall er tragisk i seg selv, går også sykdommen hardt utover det kenyanske samfunnet. For eksempel går 170 millioner arbeidsdager tapt i året på grunn av sykdommen.¹³ Store deler av det kenyanske helsevesenets kapasitet brukes på malaria. Dette er med på å hindre økonomisk utvikling og går utover det generelle helsetilbudet. Det ville vært svært positivt for landets langsiktige utvikling dersom Kenya hadde kunnet allokere mer penger til å forhindre sykdommen. I stedet for å kanalisere pengene der de virkelig trengs, er Kenya derimot tvunget til å la store summer renne ut av statskassen hvert år i form av gjeldsbetjening.

Kenya er ikke regnet som fattig eller gjeldstynget nok til å få gjeldsslette gjennom HIPC. Men regner man med innenlandsgjelden bruker Kenya nesten fem ganger så mye på gjeldsbetjening som på helse. Myndighetene i landet har de siste årene tatt opp lån på innenlandsmarkedet for å være i stand til å betjene sin utenlandsgjeld.¹⁴ Som beskrevet i kapittel 1, er det kun utenlandsgjeld som ligger til grunn når det vurderes hvorvidt et land burde få gjeldsslette gjennom HIPC. Dermed kan det se ut som om et land har en bærekraftig gjeldsbyrde, når det i virkeligheten bare har erstattet utenlandske utlånere med innenlandske utlånere.

Skadelige betingelser i Zambia

Strengt føringer fra de internasjonale finansinstitusjonene har i mange tilfeller gått hardt utover helsesektoren i fattige land. Dogmen om lav inflasjon gjør at myndigheter som følger IMF-

11 Kenya Division of Malaria Control: <http://www.nmcp.or.ke/section.asp?ID=4>

12 AllAfrica: <http://allafrica.com/stories/201004240012.html>

13 Kenya Division of Malaria Control: <http://www.nmcp.or.ke/section.asp?ID=4>

14 Maana, Owino, Mutai 2008

Zambia har brukt penger fra gjeldsslette til å avskaffe brukerbetaling ved rurale helseklinikker

Filippinene¹

Utenlandsgjeld: 39 milliarder dollar (2008)

Innenlandsgjeld: 58 milliarder dollar (2008)

Årlig betjening av utenlandsgjeld:

5,6 milliarder dollar (2010)

Årlige utgifter til innenlandsgjeld:

10,8 milliarder dollar (2010)

Årlige utgifter til helse:

1,1 milliard dollar (2010)

Årlige utgifter til utdanning:

5,1 milliard dollar (2010)

BNI per innbygger:

3540 dollar PPP (2009)

1 Tallene fra 2006, 2008 og 2009 er fra Verdensbanken Data, unntatt innenlandsgjeld, som er hentet fra Philippines National Statistical Coordination Board. Tallene fra 2010 er fra Filippinenes statsbudsjett det året.

Kenya¹

Utenlandsgjeld: 6,9 milliarder dollar (2010)

Innenlandsgjeld: 8,4 milliarder dollar (2010)

Årlig betjening av utenlandsgjeld:

376 millioner dollar (2008)

Årlig betjening av innenlandsgjeld:

1,8 milliarder dollar (2010)

Årlige utgifter til helse:

445 millioner dollar (2008)

Årlige utgifter til utdanning:

2 milliarder dollar (2008)

BNI per innbygger:

1570 dollar PPP (2009)

1 Tall på innenlands- og utenlandsgjeld hentet fra Kenya Ministry of Finance 2010b. Betjening av innenlandsgjeld, er fra Kenya Ministry of Finance 2010a. Årlige utgifter til utdanning, BNI pr innbygger og betjening av utenlandsgjeld fra Verdensbanken Data. Årlige utgifter til helse er fra WHO: Kenya National Health Accounts.

program må legge svært strenge begrensninger på offentlige utgifter.

Zambia fikk i 2005 gjeldsslette gjennom HIPC, men for å komme dit måtte landet gjennomgå økonomiske reformer i regi av IMF. Det innebar blant annet kutt i offentlige utgifter til en allerede svært presset helsesektor. Zambia er et av verdens mest hiv/aids-rammede land - hver syvende zambier lever med hiv¹⁵. De siste årene har over 50 000 mennesker mistet livet hvert år på grunn av aids. Det største hinderet for å få behandlet de aidssyke er et dårlig fungerende helse-system. Av en befolkning på 12 millioner mennesker, har Zambia 1264 leger.¹⁶ Til sammenligning har Norge, med sine 4,8 millioner innbyggere, over 20 000 leger. I Zambia har de kun én utdanningsinstitusjon for leger, og halvparten av de nyutdannede legene reiser utenlands for å praktisere yrket fordi Zambia ikke kan tilby konkurrerende lønninger. Ikke bare har Zambia mangel på leger, men også på annet helsepersonell, på utstyr og infrastruktur.¹⁷

Slik beskrev Stephen Lewis, daværende FNs spesialutsending for hiv/aids i Afrika, situasjonen i Zambia da landet måtte kutte i helsebudsjettet etter krav fra IMF:

Zambia¹

Utenlandsgjeld: 1,1 milliarder dollar (2008)

Innenlandsgjeld: 1,93 milliarder dollar (2010)

Årlig betjening av utenlandsgjeld:

75,2 millioner dollar (2008)

Årlig betjening av innenlandsgjeld:

210 millioner dollar (2009)

BNI per innbygger:

1280 dollar PPP (2009)

Gjeldsslette gjennom HIPC og MDRI:

6,5 milliarder dollar

¹ Tall hentet fra Verdensbanken Data. Innenlandsgjeld hentet fra <http://www.lusakatimes.com/2010/06/10/zambias-current-domestic-debt-stands-193-billion/>. Betjening av innenlandsgjeld fra JCTR 2009. Gjeldsslette hentet fra Jubilee UK 2008

«I Zambia betyr den makroøkonomiske politikken IMF har pålagt landet at helsedepartementet ikke kan ansette flere folk og hele tjue prosent av kommunene i landet står uten leger. Myndighetene ønsker å konfrontere pandemien, men kan ikke så lenge finanspolitikken er i en tvangstrøye. IMF sitt styre må innse at rigide makroøkonomiske betingelser er direkte skadelig for Zambia.»¹⁸

På et tidspunkt tilbød til og med Canada seg å dekke regningen i fem år, til å ansette nye helsearbeidere, men IMF satte ned foten fordi det ville overgått rammene for Zambias fastsatte pengebruk.¹⁹

Etter gjeldssletten bruker Zambia fortsatt store summer på gjeldsbetjening. I 2008 betalte landet til sammen 285 millioner dollar på betjening av innenlands- og utenlandsgjeld.²⁰

¹⁵ UNAIDS 2008

¹⁶ WHO 2006

¹⁷ Schatz 2008

¹⁸ Christoffer Ringnes Klyve og Vegard Hole, Utviklingsfondet, i kronikk på trykk i Aftenposten 11.01.06

¹⁹ Jubilee UK 2008

²⁰ Verdensbanken Data

Gjeldsslette for helse

Når donorer gir penger til helseformål øremerkes de gjerne til konkrete formål, som å forebygge malaria eller hiv/aids. Det har større politisk effekt enn direkte overføringer til fattige lands helsebudsjetter. Det som virkelig trengs er velfungerende nasjonale helsesystemer som rekker ut til alle deler av befolkningen. Her kommer gjeldsslette inn som et effektivt tiltak fordi disse frigjorte midlene kan fungerer som direkte budsjettstøtte, som blant annet kan brukes på nye sykehus og bedre lønninger til helsepersonell slik at de ikke blir fristet til å reise til vestlige land.

På samme måte som store gjeldsbyrder får konkrete konsekvenser for de som lever i fattige land, virker også gjeldsslette direkte inn på livskvalitet. Land som har fått gjeldsslette de siste årene har fått mye større økonomisk handlerom og har dermed kunnet allokere mer penger til helse. Bolivia og Mauritania brukte gjeldssletten på investeringer i helsevese-

net. Før gjeldssletten skjedde kun 40 prosent av alle fødsler i begge land under oppsyn av helsepersonell. I dag ligger tallene på 61 prosent i Mauritania og 66 prosent i Bolivia. Det har også gjort at færre mødre og barn dør i forbindelse med fødsel, og bidrar derfor til oppnåelse av tusenårsmål 4 og 5.²¹ I 2005 brukte Zambia frigjorte midler fra gjeldssletten til å avskaffe brukerbetaling ved rurale helseklinikker. Mosambik har brukt frigjorte midler på et gratis vaksinasjonsprogram, som har kommet nesten en million barn til nytte.²²

²¹ Jubilee UK 2008 og Verdensbanken Data

²² Jubilee UK 2008

Kapittel 4: Retten til utdanning

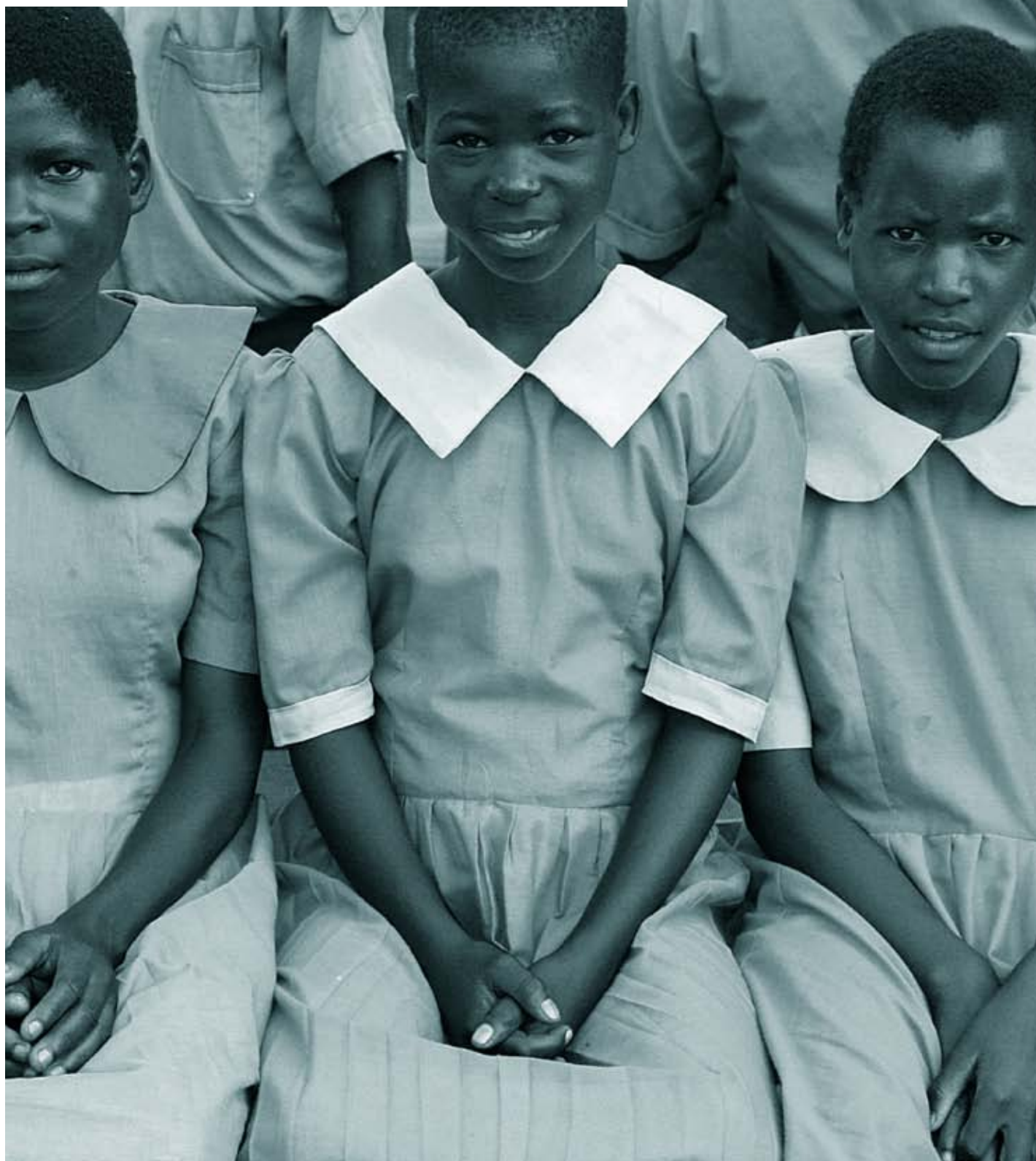

Foto: EVAN SCHNEIDER/UN PHOTO

Artikkel 13 i Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter

1. Konvensjonspartene anerkjenner retten for enhver til å ha den høyest oppnåelige helsestandard både i fysisk og psykisk henseende.
2. For å oppnå full virkeliggjørelse av denne rettighet, skal konvensjonspartene sette i verk tiltak som er nødvendige for å:
 - a) Minske foster- og spedbarndødeligheten og fremme barnets sunne utvikling.
 - b) Forbedre alle sider ved den samfunnsmessige og industrielle hygiene;
 - c) Forebygge, behandle og kontrollere epidemiske, endemiske, yrkesmessige og andre sykdommer;
 - d) Skape vilkår som trykker alle legebehandling og pleie under sykdom.
 - e) Det skal arbeides aktivt for utviklingen av et system med skoler på alle trinn, en tilfredsstillende stipendordning skal gjennomføres, og lærerpersonalets materielle vilkår skal fortløpende forbedres.

En av de aller viktigste nøklene for økonomisk utvikling er utdanning. Det finnes ingen land som har opplevd rask og varig økonomisk utvikling uten at minst 40 prosent av befolkningen er i stand til å lese og skrive. Ett eneste år med grunnskoleutdanning øker i gjennomsnitt forventet lønn i voksen alder med mellom 5 og 15 prosent for gutter, og enda mer for jenter. For hvert av de neste årene med grunnskoleutdanning øker fremtidig lønn med mellom 15 og 25 prosent, noe som kan være svært avgjørende for mennesker som i utgangspunktet lever under fattigdomsgrensen.¹ Utdanning er også svært viktig for utvikling av demokrati, for bekjempelse av hiv/aids, bekjempelse av barnearbeid og for å styrke kvinners stilling i et samfunn. For ikke å snakke om hvor viktig det er på et personlig plan å få muligheten til å lære og utvikle egne evner.

Menneskerettighetserklæringen fastslår at alle har rett til gratis grunnskole og FNs tusenårs mål 2 er at alle barn skal kunne fullføre grunnskolen. På tross av satsingen på dette målet, både av utviklingsland og internasjonale institusjoner, er det fortsatt

75 millioner av verdens barn som ikke går på skole.² FN anslår at 58 av de 86 landene som i dag ikke kan tilby universell skolegang, heller ikke vil kunne det i 2015.³ For å oppnå målet om grunnskole til alle barn, trengs det å bevilges 17 milliarder dollar ekstra hvert år.⁴ Lav- og mellominntektsland bruker årlig mer enn ti ganger så mye som dette på gjeldsbetjening.

Selv om det skjer fremskritt i store deler av verden, ligger Afrika sør for Sahara langt etter. Dersom utviklingen fortsetter slik den gjør nå, vil denne regionen nå målet om full grunnskoledekning først i 2129 – over hundre år etter det opprinnelige målet! Bare Afrika sør for Sahara bruker hvert år 9 milliarder dollar på gjeldsbetjening.⁵

Behov for utbygging av skolesystemet i Bangladesh

Bangladesh er et av landene som sliter med virkelig store og voksende gjeldsbyrder, men som ikke er gjeldstynget nok til å bli med på de internasjonale gjeldssletteinitiativene. I 2008 brukte

² *ibid.*

³ Potter *mf.* fl 2004

⁴ Jubilee UK 2007a

⁵ Trading Economics: www.tradingeconomics.com

¹ Global campaign for education: <http://www.campaignforeducation.org/en/why-education-for-all/millionsmissout/>

landet 10 prosent av sine utgifter på gjeldsbetjening (innenlands- og utenlandsgjeld), og for å være i stand til å betjene den store gjeldsbyrden tar landet stadig opp nye lån.⁶ Dette er ikke så veldig mye mindre enn de 14 prosentene av statsbudsjettet som årlig blir brukt på utdanning.⁷

Ifølge landets egen grunnlov har alle barn i Bangladesh rett til å gå på barne- og ungdomsskole. Likevel er det i dag kun 59 prosent av jentene og 55 prosent av guttene i landet som fullfører barneskolen.⁸ Lærermangelen er i tillegg et stort problem: det er 44 elever per lærer; omtrent på nivå med Afghanistan, Elfenbenskysten og Benin. Lærere i offentlig skole tjener mindre enn 1 dollar om dagen, og kun 54 prosent av lærerne i grunnskolen har formell utdanning.⁹ 1 av 4 av unge mellom 15 og 24 år kan ikke lese og skrive, noe som setter Bangladesh på nivå med Zambia, Liberia og Burundi.¹⁰

Kun 59 prosent av jentene og 55 prosent av guttene i Bangladesh fullfører barneskolen. Gjeldsslette ville frigjort penger til utdanning.

Det er med andre ord behov for massive investeringer i Bangladesh sitt utdanningsystem. Likevel har Bangladesh, ifølge Verdensbanken og IMF en «bærekraftig» gjeldsbyrde og må dermed betale nesten 1 milliard dollar gjeldsbetjening til sine utenlandske kreditorer hvert år.

Bangladesh er et land som i tillegg til å være gjeldstynget, også er svært utsatt for naturkatastrofer. I 2008 brukte landet 10 prosent av sine utgifter på gjeldsbetjening¹¹. Bangladesh opplever ofte dramatiske flommer, som tar liv og ødelegger hus og infrastruktur. I 1998 ble 20 millioner mennesker i Bangladesh hjemløse på grunn av flom. Sykloner utgjør også en stor fare. Av de 250 000 menneskene som på verdensbasis mistet livet på grunn av sykloner i årene mellom 1980 og 2000, var 60 prosent bosatt i Bangladesh. Med klimaendringene som er i anmarsj, vil dette bare bli verre i årene som kommer. Ifølge Verdensbanken vil havet utenfor kysten av Bangladesh stige med en meter innen 2100. Skjer det, er det beregnet at 11 prosent av Bangladesh' innbyggere vil bli klimaflyktninger.¹² For å takle klimaendringer er det helt essensielt at Bangladesh får frigjort midler gjennom gjeldsslette. Klimaendringene kommer som en konsekvens av en voldsom industrialisering som Bangladesh og en rekke andre utviklingsland ikke selv har vært med på, men som de nå må betale regningen for. Bare i år slipper Storbritannia ut mer CO2 enn Bangladesh har gjort gjennom hele sin historie.¹³

Gjeldsslette for utdanning

Gjeldsslette har vist seg å ha en svært positiv effekt på utdanningstilbudet i utviklingsland. En studie av de ti første afrikanske landene som gjennomførte HIPC-programmet, viser at utgifter til utdanning til sammen i disse landene gikk opp med 40 prosent de første fire årene etter gjeldsslette. Militærutgifter holdt seg

stabil på rundt 2 prosent av BNP.¹⁴ Det er flere som argumenter for at gjeldsslette «belønner» uklok økonomisk politikk og kun frigir midler som forsvinner i korrupsjon eller brukes til formål som ikke virker fattigdomsreducerende, slik som militær-opprustning. I følge denne studien viser det seg altså at dette ikke nødvendigvis er tilfellet.

På 60-tallet begynte en rekke afrikanske land å tilby gratis utdanning til befolkningen, men utover på 70- og 80-tallet ble det vanskelig å opprettholde dette tilbudet. Kombinasjonen av synkende priser på råvarene de eksporterte og galopperende renter på lånene de nedbetalte, gjorde at land etter land måtte ta opp nye lån og etter hvert ble sittende med skyhøy gjeld. Dette gikk hardt utover offentlige tjenester, og mange land måtte innføre skolepenger for å finansiere utdanningssystemet. I flere tilfeller ble også fattige land tvunget av de internasjonale finansinstitusjonene til å innføre skolepenger som betingelser for å få nye lån (se boks). Mange land har igjen kunnet fjerne skolepenger etter at de har fått slettet deler av gjelden sin.

Tanzania og Uganda har begge kunnet avskaffe skolepenger i grunnskolen på grunn av gjeldssletten landene fikk gjennom HIPC-initiativet rundt årtusenskiftet. I Tanzania førte det til at 7,5 millioner barn gikk på barneskolen i 2005 mot 4,4 millioner i 2000. I Uganda kunne dobbelt så mange barn begynne på skolen. Nigeria fikk slettet store deler av sin gjeld i 2005. Pengene som ble frigjort har blant annet blitt brukt til å finansiere utdanning av barneskolelærere. Ved hjelp av dette kan Nigeria nå tusenårs målet om utdanning til alle.¹⁵

Da Malawi ble ferdig med HIPC-programmet og fikk slettet om lag 90 prosent av sin utenlandsgjeld, ble sivilsamfunnet invi-

¹⁴ Blackmore m. fl. 2002

¹⁵ <http://allafrica.com/stories/201009070941.html>

tert av myndighetene til å være med å bestemme hva de frigitte midlene skulle brukes på. Sivilsamfunnet definerte ni områder som regjeringen forpliktet seg til å prioritere og beskytte. Det var områder som lærerlønninger, læremateriale, lokalt politi, og medisiner. Dermed har midler fra gjeldssletten blant annet blitt brukt til å utdanne 4000 nye lærere hvert år. I tillegg til at pengene ble brukt på viktige formål, ble også gjeldssletten en døråpner for samarbeid mellom myndigheter og sivilsamfunn, ved at sivilsamfunn fikk ta direkte del i politiske beslutninger.

Bangladesh¹

Utenlandsgjeld: 20,9 milliarder dollar (2008)

Innenlandsgjeld: 11,2 milliarder dollar (2006)

Årlig betjening av utenlandsgjeld:

990 millioner dollar (2008)

Årlige utgifter til helse:

2,5 milliarder dollar (2007)

Årlige utgifter til utdanning:

2 milliarder dollar (2008)

BNI per innbygger:

1580 dollar PPP (2008)

¹ Hentet fra Verdensbanken Data. Innenlandsgjeld er hentet fra Gunter og Rahman 2008.

Barn i Tanzania har i dag mer muligheter enn for få år siden. Etter at landet fikk slettet store deler av sin gjeld, kunne skolepenger avskaffes. Fem år etter gjeldssletten gikk tre millioner flere barn på skolen.

Skadelige betingelser

På slutten av 70- og begynnelsen av 80-tallet, da gjelskrisen var et faktum, begynte Verdensbanken og IMF med såkalte strukturtilpasningsprogrammer. Ved hjelp av privatisering, deregulering og generell krymping av staten, skulle utviklingslandene «omstruktureres» ut av krisen. For å få nye lån, måtte dermed en rekke land følge en streng oppskrift fra Washington DC, hvor alt fra rentenivå til tollsatser, subsidier og privatisering av offentlige foretak ble bestemt. Foruten at dette var udemokratisk, viste også mange av betingelsene seg å være svært skadelige. Blant annet ble flere land tvunget til å innføre skolepenger og brukerbetaling i helsevesenet, som en måte å redusere statens utgifter på.

I dag har de internasjonale finansinstitusjonene gått vekk fra denne direkte praksisen, men fortsatt setter IMF inflasjonsmål som i noen tilfeller gjør det svært vanskelig for fattige land å for eksempel ansette flere lærere. Inflasjonsmål vil si at IMF har som betingelse for sine lån at lønns- og prisveksten skal ligge på et visst nivå, under 7 prosent og helst under 5 prosent. I praksis betyr det at offentlige utgifter må holdes nede.

Kapittel 5: Retten til mat og vann

Matutdeling i Lilongwe, hovedstaden i Malawi. I 2001 var myndighetene i Malawi tvunget til å selge store mengder av sitt maislager til sine naboland for å være i stand til å betjene utestående lån. Tusener av mennesker døde av sult året etter.

Artikkel 11 i Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter

1. Konvensjonspartene anerkjenner retten for enhver til å ha en tilfredsstillende levestandard for seg selv og sin familie, herunder tilfredsstillende mat, klær og bolig, samt til fortløpende å få sin levemåte forbedret. Konvensjonspartene skal treffe de nødvendige tiltak for å sikre virkeliggjørelsen av denne rett, og erkjenner i den anledning den vesentlige betydning av internasjonalt samarbeid grunnet på frivillighet.

2. Konvensjonspartene, som anerkjenner den grunnleggende rett for alle til å være trygget mot sult, skal, hver for seg og gjennom internasjonalt samarbeid, treffe de tiltak, innbefattet utarbeidelsen av konkrete programmer, som er nødvendige:

a) For å forbedre metodene for fremstilling, oppbevaring og distribusjon av matvarer ved fullt ut å utnytte den tekniske og vitenskapelige kunnskap, ved å spre opplysning om ernæringsprinsippene og ved å utvikle eller for bedre jordbruksmetoder slik at den mest mulig effektive utvikling og utnyttelse av naturrikdommene kan oppnås;

b) For å sikre en i forhold til behovet rimelig fordeling av verdens matvare forsyning, idet det tar hensyn til så vel matvareimporterende som -eksporterende lands problemer.

Globalt lider nesten én milliard mennesker av underernæring.¹ Dette til tross for at det produseres nok mat til alle. Problemet er mangelen på tilgang til mat. Sult og underernæring er svært sammensatte problemstillinger, og det er en rekke årsaker til at en syvendedel av jordas befolkning ikke får dekket sitt matbehov. Én medvirkende faktor i fattige land er høye gjeldsbyrder.

Et fattig land med høy gjeld er et svært sårbart land med hensyn til å håndtere uventede situasjoner, slik som naturkatastrofer, sultkatastrofer, økonomiske kriser eller store prissvingninger på varer landet eksporterer. Statens mulighet til å «demme opp» for eksterne sjokk, er med på å påvirke matsikkerheten til befolkningen. Et land som bruker store deler av sine inntekter på gjeldsbetjening vil for eksempel ha begrensede muligheter til å tilby befolkningen krisehjelp i en situasjon med akutt matmangel. Et gjeldstynget land vil også ha mindre ressurser tilgjengelig til å tilpasse seg klimaendringer, og de konsekvensene det vil ha for matsikkerhet.

Dessuten er det en sterk forbindelse mellom tilgang på helse-tjenester og utdanning og underernæring. Mennesker som ikke får gått på skole eller familier hvor forsørgeren er rammet av

hiv/aids har få muligheter til å komme seg ut av fattigdom og matusikkerhet. For å komme fattigdom og underernæring til livs, må fattige land kunne bruke sine ressurser på befolkningen, ikke på gjeldsbetjening.

For mange utviklingsland er jordbruk den viktigste næringen, og dermed den viktigste kilden til eksportinntekter. En gjeldstynget stat vil ofte prioritere eksportrettet landbruk for å tjene penger til gjeldsbetjening, noe som igjen kan true innenlands matsikkerhet. For eksempel kan landbruksubsidiene endres slik at det lønner seg å drive stor-skala jordbruk for eksport til fordel for å drive selvbergingsjordbruk. Det kreves gjerne store investeringer i frø, vanningsystemer og annen teknologi å skulle legge om til å produsere varer for eksport i stedet for matvarer til eget forbruk og lokalt salg. Fattige bønder som mister sine subsidier og ikke har råd til å oppgradere produksjonen blir dermed taperne. Desto mer landareale som brukes til å produsere for eksempel kaffe, gummi eller blomster til eksport i stedet for mat, desto mer mat må importeres fra utlandet. Når et land i tillegg blir avhengig av eksport av kun noen få varer, er landet ekstremt sårbart for prisendringer på det som eksporteres og importeres.

¹ FN-sambandet: <http://www.fn.no/Aktuelt/Nyheter/>
Fortsatt-dystre-tall-om-global-sult

En gjeldstynget stat vil gå langt for å få slettet gjeld. Det finnes en rekke eksempler på at land som har fått slettet deler av sin gjeld, har måttet gå gjennom strenge donordrevne reformprogrammer, som har vist seg å få alvorlige konsekvenser for befolkningens velferd og for matsikkerhet. Noen land, som Tanzania, har måttet privatisere vannforsyningen for å få slettet gjeld. I Tanzanias tilfelle førte det til nedgang i tilgangen og kvaliteten på vannet.²

Sult i Malawi

I 2005 opplevde Malawi hungersnød, delvis forårsaket av et reformprogram for å få gjeldsslette. Verdensbanken hadde i en årrekke arbeidet for liberalisering av Malawis jordbrukssektor og var en sterk pådriver for privatisering av Malawis Agricultural Development & Marketing Corporation (ADMARC). For at Malawi skulle få gjeldsslette gjennom HIPC-initiativet ble ADMARC i 2004 privatisert etter sterkt press fra Verdensbanken, til tross for stor motstand blant en rekke malawiske parlamentarikere og representanter for sivilsamfunnet. ADMARCs funksjon var blant annet å tilby bønder subsidiert gjødsel, lokale markeder og garantipris. ADMARC hadde lokale lagre spredd utover hele landet, hvor bønder kunne få solgt sine varer uten å reise

Malawi¹

Utenlandsgjeld: 838,4 millioner dollar (2008)

Årlig betjening av utenlandsgjeld: 32,9 millioner dollar (2008)

BNI per innbygger:

760 dollar PPP (2009)

Gjeldsslette gjennom HIPC og MDRI:

3,1 milliarder dollar

¹ Tall hentet fra Verdensbanken Data. Gjeldsslette hentet fra Jubilee UK 2008

langt. Når det offentlige trakk seg ut fra jordbrukssektoren, gjennom ADMARCs privatisering, fantes det ikke en fungerende privat sektor for jordbruksvarer på landsbygda. Bøndene fikk dermed ikke omsatt sine produkter og mistet muligheten til å kjøpe billig gjødsel. Dette koblet med tørke det samme året ga hungersnød, og 4,6 millioner mennesker i landet hadde behov

for mathjelp.³ Malawi fikk slettet gjeld, men prisen landet betalte var høy.

Gjeldsslette for vann

Gjeldsbetjening kanaliserer også vekk penger som kunne blitt brukt på å forsyne befolkningen med rent drikkevann. På verdensbasis mangler 880 millioner mennesker tilgang på rent drikkevann, og det er fare for at vannmangel vil øke som følge av klimaendringer. Hvert år dør fire millioner mennesker av sykdommer forbundet med urent drikkevann.⁴ Vannmangel rammer først og fremst de aller fattigste.

I Uganda førte gjeldsslette gjennom HIPC til at landet kunne investere mer penger i vanntilførsel. Resultatet ble en økning i andelen med tilgang på rent drikkevann fra 40 prosent i 1997 (det året Uganda ble med på HIPC-initiativet) til 53 prosent i 2001 (året etter at landet var ferdig med programmet).⁵ Også Guyana, Mali og Benin brukte frigjorte midler fra gjeldsslette på å bedre tilgangen på rent drikkevann.

³ New York Times: http://www.nytimes.com/2005/11/02/world/africa/02iht-malawi.html?_r=1

⁴ Aftenposten: <http://www.aftenposten.no/fakta/innsikt/article3584904.ece>

⁵ Kuteesa og Nabbumba 2004

Foto: ILRI

Et av FNs tusenårs mål er å halvere andelen av verdens befolkning uten tilgang til rent drikkevann innen 2015. Fortsatt mangler 880 millioner mennesker tilgang på rent drikkevann.

Kapittel 6: Kvinners rettigheter

En av grunnene til at mange kvinner i Bangladesh dør i barsel, er at kun en av fire fødsler foregår med helsepersonell til stede. Myndighetene i landet bruker mer penger på å betale ned gjeld enn på helsetjenester til befolkningen.

Konvensjonen om å avskaffe alle former for diskriminering mot kvinner

Artikkel 10

Konvensjonspartene skal treffe alle egnede tiltak for å avskaffe diskriminering av kvinner, slik at de blir sikret de samme rettigheter som menn når det gjelder utdanning(...).

Artikkel 12

1. Konvensjonspartene skal treffe alle egnede tiltak for å avskaffe diskriminering av kvinner innenfor helsevernet, slik at adgang til helsetjenester, herunder familieplanlegging, blir sikret på grunnlag av likestilling mellom menn og kvinner.
2. Uhindret av bestemmelsene i punkt 1 i denne artikkel skal konvensjonspartene trygge kvinner egnede helsetjenester i samband med graviditet, fødsel og tidene etter fødselen og sørge for gratis pleie der det trengs, så vel som riktig ernæring under graviditet og amming.

Omtrent en milliard mennesker lever i dag i ekstrem fattigdom. 70 prosent av disse er kvinner. Kun 1 prosent av verdens land og eiendom eies av kvinner.¹ Det er kvinner det går mest utover når myndighetene i et land ikke har nok ressurser til å tilby befolkningen gode tjenester. Det er gjerne kvinner som da må ta den ekstra byrden med for eksempel å pleie de syke og gå langt for å hente vann. For unge jenter kan dette gå utover muligheten til å skolegang. Og når det innføres skolepenger, er det gjerne jenter som må bli hjemme i stedet for å få seg en utdanning, fordi det tradisjonelt er menn som får de lønnsomme jobbene, mens en kvinnes rolle i mange land er å passe hjemmet. Hvis de skal ut på arbeidsmarkedet når de blir voksne, får de dermed dårligere betalte jobber fordi de ikke har utdanning, og på den måten fortsetter den såkalte feminiseringen av fattigdom.

Manglende helsetjenester går hardt utover kvinner. FNs tusenårsmål nummer 5 er å redusere mødredødelighet med 75 prosent mellom 1990 og 2015. Det skjer fremskritt på dette området, men fortsatt er det svært langt igjen før målet kan nås. Fortsatt dør nesten 1000 kvinner hver dag som følge av kom-

plikasjoner i forbindelse med svangerskap, fødsel og abort. 99 prosent av disse bor i utviklingsland.²

Mødrehelse i Bangladesh

I mange utviklingsland er det en stor risiko forbundet med å føde barn. I Bangladesh dør 348 kvinner per 100 000 levende fødsler. Landet har gjort store fremskritt og redusert mødredødeligheten med nesten 40 prosent siden 1990. Men fortsatt dør alt for mange kvinner i barsel, og fortsatt er Bangladesh langt unna å redusere mødredødeligheten i tråd med tusenårsmålene (landets mål er 143).³

En viktig grunn til at mødredødeligheten er såpass høy er at svært få fødsler - kun en fjerdedel - foregår under oppsyn av helsepersonell. De aller fleste kvinner i Bangladesh føder hjemme, og dersom det oppstår komplikasjoner gjør dårlig infrastruktur og lav sykehusdekning det vanskelig å oppsøke profesjonell hjelp. Ifølge Bangladesh' fremskritt rapport for tusenårsmålene,

1 FN-sambandet: <http://www.fn.no/Temaer/OEkonomisk-og-sosial-utvikling/Fattigdom/Kvinner-og-fattigdom>

2 WHO 2010

3 Verdensbanken Data

har landet en ekstrem mangel på helsepersonell innen samtlige deler av sektoren.⁴

For å redusere mødredødelighet er det behov for enorme investeringer i helsevesenet, noe som er vanskelig å få til når myndighetene bruker mer penger på å betjene gjeld enn på helsetjenester til befolkningen. 8 prosent av offentlige utgifter går til helse, mens 10 prosent går til betjening av utenlandsgjeld.⁵ De siste fem årene har Bangladesh gjennomsnittlig mottatt 1,4 milliarder dollar i årlig bistand, samtidig som landet betaler 1 milliard dollar i gjeldsdebetaling.

Utdanning for likestilling og fattigdomsreduksjon

Gjeldsslette har ført til at flere barn kan begynne på skolen, men det har også ført til en utjevning mellom gutter og jenter i tilgang på utdanning. Før Uganda fikk gjeldsslette gjennom HIPC i 2000 var det 20 prosent færre jenter enn gutter som gikk på skolen. Fordi landet fikk lettet sine gjeldsbyrder kunne myndighetene avskaffe skolepenger, noe som gjorde at dobbelt så mange barn kunne begynne på skolen, og at kjønnsforskjellene ble kraftig korrigert. I dag er det nesten like mange jenter som gutter som begynner på skolen i Uganda.⁶

Skolegang er i seg selv et gode for de jentene som får det, men det er også viktig i et større samfunnspektiv. Forskning fra Egypt og Mosambik viser en sterk sammenheng mellom økning i andelen kvinner som fullfører barneskolen og reduksjon av andelen husholdninger som lever under fattigdomsgrensen. Nedgangen i feilernæring blant barn i utviklingsland de siste tiårene har høy grad av sammenheng med økning i mødres utdanningsnivå.⁷

Å sikre et godt og gratis skoletilbud til alle barn i et land er en svært god investering i fattigdomsreduksjon og likestilling. Derfor er det viktig at alle land har mulighet til å bruke sine ressurser på viktige områder som utdanning. Dessverre bruker likevel flere land, blant annet Kenya, Nepal, Jamaica og Ecuador, mer på gjeldsbetjening enn på utdanning.

Gjeldsslette for bedre mødre helse i Bolivia

Bolivia er ett av fem latinamerikanske land som har fått gjeldsslette gjennom HIPC-initiativet. I de fem årene etter Bolivias gjeldsslette i 2001 ble i gjennomsnitt 81 millioner dollar årlig som skulle gått til gjeldsbetjening, i stedet kanalisert til sosial sektor. Det gikk blant annet til å ansette 2 400 nye helsearbeidere. Barnesykehuset i hovedstaden La Paz kunne øke staben med 25 nye ansatte, og dermed få ombord eksperter de ikke hadde hatt tidligere, blant annet en epidemolog og en allergi-spesia-

⁴ Bangladesh MDG progress report 2009

⁵ Jubilee UK 2010

⁶ Jubilee UK 2007c

⁷ IFPRI 2000

Gjeldsslette gjorde at innbyggerne i La Paz i Bolivia har tilgang på bedre helsetjenester.

Foto: César Angel, Zaira Giza

list.⁸ Flere ansettelser har gjort at flere bolivianske kvinner har kunnet føde med helsepersonell til stede. Før gjeldssletten var kun 40 prosent av fødslene i landet assistert av helsepersonell. I dag ligger tallet på 65 prosent.⁹ Dermed har også mødre- og spedbarnsdødeligheten gått ned.

Skadelige betingelser

HIPC- initiativet har utvilsomt hjulpet en rekke fattige land med å kraftig redusere deres gjeldsbyrder, noe som har gitt konkrete gode resultater, slik som eksempelet med skolegang i Uganda illustrerer. På den annen side har HIPC også fått kraftig kritikk for å legge føringer for politikktøvelse i fattige land, noe som har demokratiske implikasjoner, og som også i mange tilfeller har hatt svært negative konsekvenser. For eksempel har det blitt stilt krav om at land må fjerne landbrukssubsidier, noe som gjør det svært vanskelig for lokale matprodusenter å konkurrere med utenlandsk import (som gjerne kommer fra land som selv gir sine bønder høye subsidier).

I Afrika står kvinner for 80 prosent av matproduksjonen.¹⁰ Landbrukspolitik har dermed stor innvirkning på kvinners dagligliv. Eksempelet fra Malawi i kapittelet om retten til mat viser følgene av betingelser om liberalisering av landbrukspolitikken.

Kvinner utgjør 70 prosent av arbeidsstyrken i jordbrukssektoren i Malawi. Det er altså kvinner som i størst grad merker det når arbeidskårene i jordbruket blir hardere. I Malawi er det i tillegg kvinnene i husholdningen som får mindre mat når det er matmangel. Menn og barn blir servert først.¹¹

¹¹ UNESCO: <http://www.unesco.org/en/literacy/literacy-prizes/winners-2010/malawi/>

Bolivia¹

Utenlandsgjeld: 2,4 milliarder dollar (2008)

Årlig betjening av utenlandsgjeld:

474,4 millioner dollar (2008)

BNI per innbygger:

4260 dollar PPP (2009)

Gjeldsslette gjennom HIPC og MDRI:

4,8 milliarder dollar

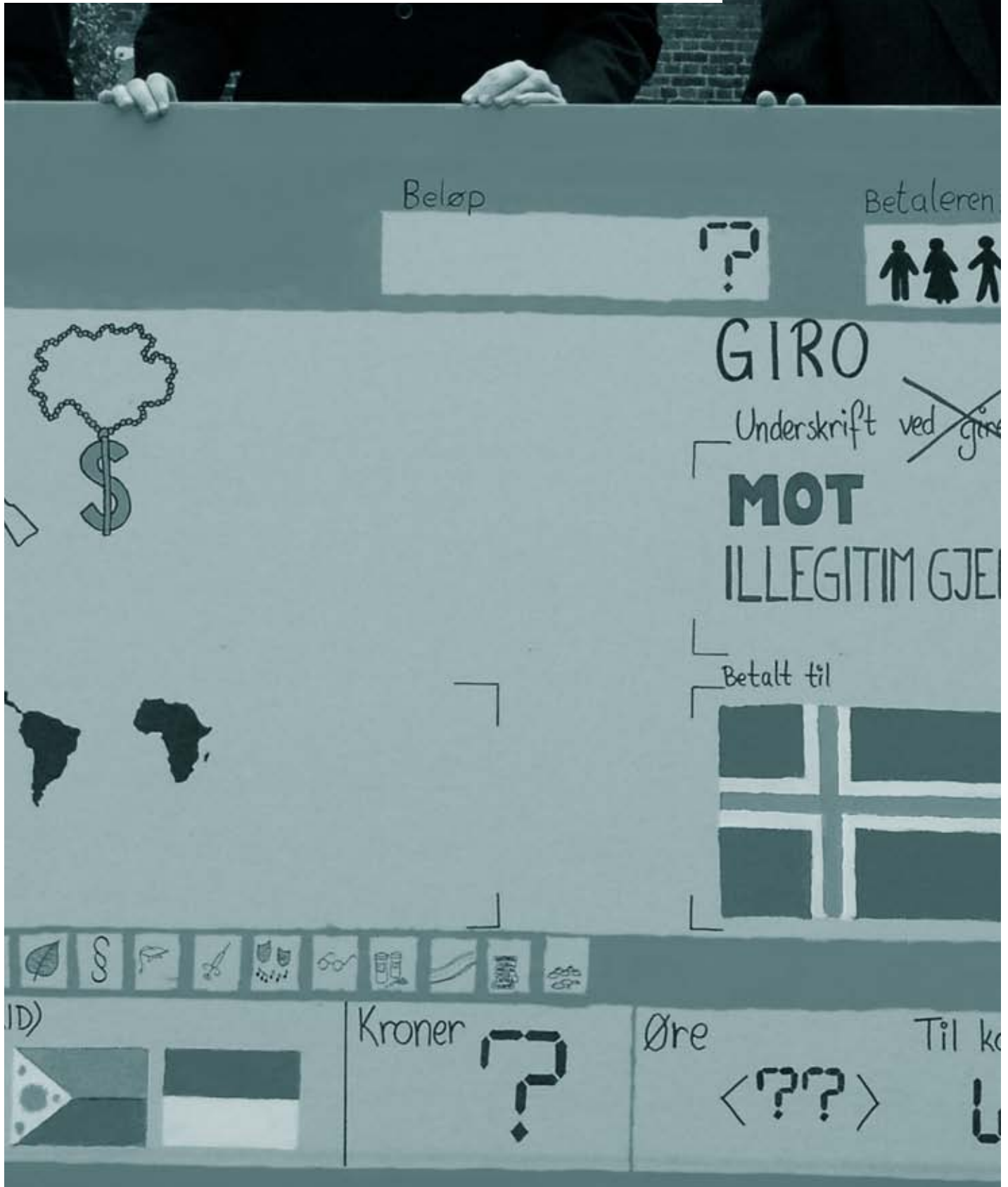
¹ Tall hentet fra Verdensbanken Data. Gjeldsslette hentet fra Jubilee UK 2008

⁸ Buxton 2009

⁹ Verdensbanken Data

¹⁰ AllAfrica: allafrica.com/stories/200910310003.html

Kapittel 7: Løsninger

Selv om alle mennesker er født med de samme rettighetene, er det slett ikke alle som får disse realisert. Store gjeldsbyrder er en viktig grunn til at utviklingsland ikke har muligheten til å utdanne og ansette nok leger, sykepleiere og lærere, bygge nye skoler og sørge for trygg vanntilgang til sin befolkning. Hvordan kan dette problemet løses?

Mer gjeldsslette til flere land

Etter at Mexico i 1982 erklærte at landet ikke var i stand til å betjene gjelden sin, ble det klart for verdenssamfunnet at det var nødvendig å sette i gang tiltak for gjeldsslette. De første instansene for dette formålet var Parisklubben, hvor land kan få slettet og reforhandlet bilateral gjeld. Privat gjeld ble behandlet gjennom Londonklubben og Bradyplanen. Men det viste seg fort at dette ikke var nok – ikke minst fordi mange av de fattigste landene satt på store multilaterale gjeldsbyrder, altså gjeld til de internasjonale finansinstitusjonene. Gjennom HIPC-initiativet (les mer i kapittel 1), som ble lansert i 1996 og utvidet i 1999, fikk de fattigste og mest gjeldstyngede landene slettet store deler av sine bilaterale og multilaterale gjeldsbyrder og noe av sin private gjeld. HIPC og det påfølgende MDRI-initiativet har til sammen gitt 106,5 milliarder dollar i gjeldsslette.¹ Dette er betydelige summer som har hatt store konsekvenser for de landene det gjelder, men fortsatt er det behov for mer gjeldsslette til flere land. HIPC-initiativet omfatter ikke mer enn 40 land. Kriteriene for å bli med på initiativet gjør at en rekke land som trenger gjeldsslette ikke får det. Landene vi har sett på som case i denne rapporten, som Bangladesh, Filippinene og Kenya, er eksempler på dette. HIPC går nå inn i sin siste fase. Det er kun noen få av landene i programmet som ennå ikke har fått gjeldsslette. Etter HIPC har ikke verdenssamfunnet noen ny omfattende ordning for gjeldsslette, selv om både HIPC-land med resterende gjeldsbyrder, og land som ikke ble tatt med i initiativet har stort behov for ytterligere gjeldsslette for å kunne sikre menneskerettighetene til sin egen befolkning.

¹ Verdensbanken 2010. HIPC at a glance

Ifølge tenketanken New Economics Foundation (NEF) trenger fortsatt opp til 105 land hel eller delvis gjeldsslette for å være i stand til å dekke befolkningens grunnleggende behov.² NEF har utarbeidet en måte å vurdere hvorvidt gjelden til et land er betalbar. Kort sagt går metoden ut på å beregne hvor mye gjeld et land kan betale etter å ha brukt nødvendig med midler på sosiale sektorer og uten å skattlegge inntekt under fattigdomsgrensen. NEF får ulike tall etter som hvilken fattigdomsgrense som legges til grunn og hvilket nivå for utgifter til sosial sektor som legges til grunn. Dersom man benytter seg av en fattigdomsgrense på 3 dollar dagen, trengs det mellom 334 og 501 milliarder dollar i gjeldsslette. 47 land trenger slette av all gjelden de sitter på, og mellom 34 og 58 land trenger slette av deler av gjelden.

Nye mål for bærekraft

For å sørge for at utviklingsland ikke bygger opp nye ikke-bærekraftige gjeldsbyrder, etablerte Verdensbanken og IMF Debt Sustainability Framework (DSF) i april 2005. Rammeverket vurderer hva som kan karakteriseres for en bærekraftig gjeldsbyrde ved å se på forholdet mellom gjeld og eksportinntekter og BNP. Land som befinner seg over visse terskler skal kun motta utviklingshjelp i form av gaver, for at de ikke skal bygge opp nye gjeldsbyrder. Problemet med DSF-tilnærmingen er at den ikke tar hensyn til de spesifikke behovene enkeltland har for å være i stand til å sørge for grunnleggende tjenester til befolkningen, og de spesifikke utfordringene som enkeltland står overfor, slik som krig og konflikt og klimaendringer. Det DSF i virkeligheten gir et bilde på er ikke gjeldens bærekraftighet, men gjeldens betalbarhet. Kriteriene som analysene bygger på, kritiseres for å være tilfeldige og utilstrekkelige. Det europeiske gjeldsnettverket, Eurodad, kritiserer DSF for å ikke ta mer høyde for hvor stor gjelden er i forhold til statlige inntekter, fordi dette er et mål som gir et godt bilde på hvor mye det offentlige egentlig har å bruke på gjeldsbetjening. United Nations Development Programme (UNDP) har begynt å bruke dette målet i sine analyser. Gjeld i forhold til eksportinntekter er et sentralt kriterium

² New Economics Foundation 2006.

i DSF, selv om dette ikke nødvendigvis sier mye om statens betalingsevne, utover hvor store valutareserver den besitter.³ HIPC-initiativet blir også utsatt for samme type kritikk; nemlig at kriteriene for opptak er for snevre.

Et annet problem med DSF er at tilnærmingen ikke tar høyde for innenlandsgjeld, som i mange utviklingsland utgjør en stadig økende del av gjeldsbyrden. Som nevnt i kapittel 1 er innenlandsgjeld gjerne dyrere å betjene enn utenlandsgjeld. Dessuten tar mange land opp lån på hjemmemarkedet nettopp for å kunne betjene sin utenlandsgjeld.

Det er viktig at DSF ikke blir den eneste måten å håndtere gjeldsspørsmål på. DSF kan være nyttig for å unngå fremtidige gjeldskriser ved å begrense låneopptak i de mest gjeldstyngede landene, men det er fortsatt et stort behov for gjeldsslette i en rekke land.

Daværende generalsekretær i FN, Kofi Annan, ba i 2005 verdenssamfunnet om å gi langt mer gjeldsslette enn det som så langt var gitt. Samtidig ba han om en ny forståelse av gjeldsbærekraft:

«For å komme videre burde vi omdefinere gjeldsbærekraft til et gjelds nivå som gir land muligheten til å oppnå tusenårsmålene innen 2015 uten en økning i gjeldens proporsjoner. For mange HIPC land vil dette kreve at det kun gis gavefinansiering, samt 100 prosent gjeldsslette, mens det for mange gjeldstyngede land utenfor HIPC, og for mange mellominntektsland vil kreve betydelig mer gjeldsreduksjon enn det som så langt har blitt tilbudt.»⁴

Det samme året tok FN initiativ til å finne en definisjon av bærekraft som ser gjeld i sammenheng med tusenårsmålene. Flere forskere kom i den forbindelse med ulike forslag med det til felles at forståelsen av bærekraft snus på hodet: først skal det settes av nok midler til å nå tusenårsmålene, deretter skal

gjelden betjenes med overskuddet. En av bidragsyterne i denne prosessen er Dr Stephen Spratt, som tar til orde for et «tusenårs mål-rammeverk». Dette er en tostegsprosess, hvor man først kartlegger hvor mye midler hvert enkelt land trenger for å nå tusenårsmålene, og ser dette i forhold til hvor store inntekter

Gjeldsslettemekanismer

European Network on Debt and Development (Eurodad): «A fair and transparent debt work-out procedure: 10 core civil society principles.» Lastes ned på www.eurodad.org

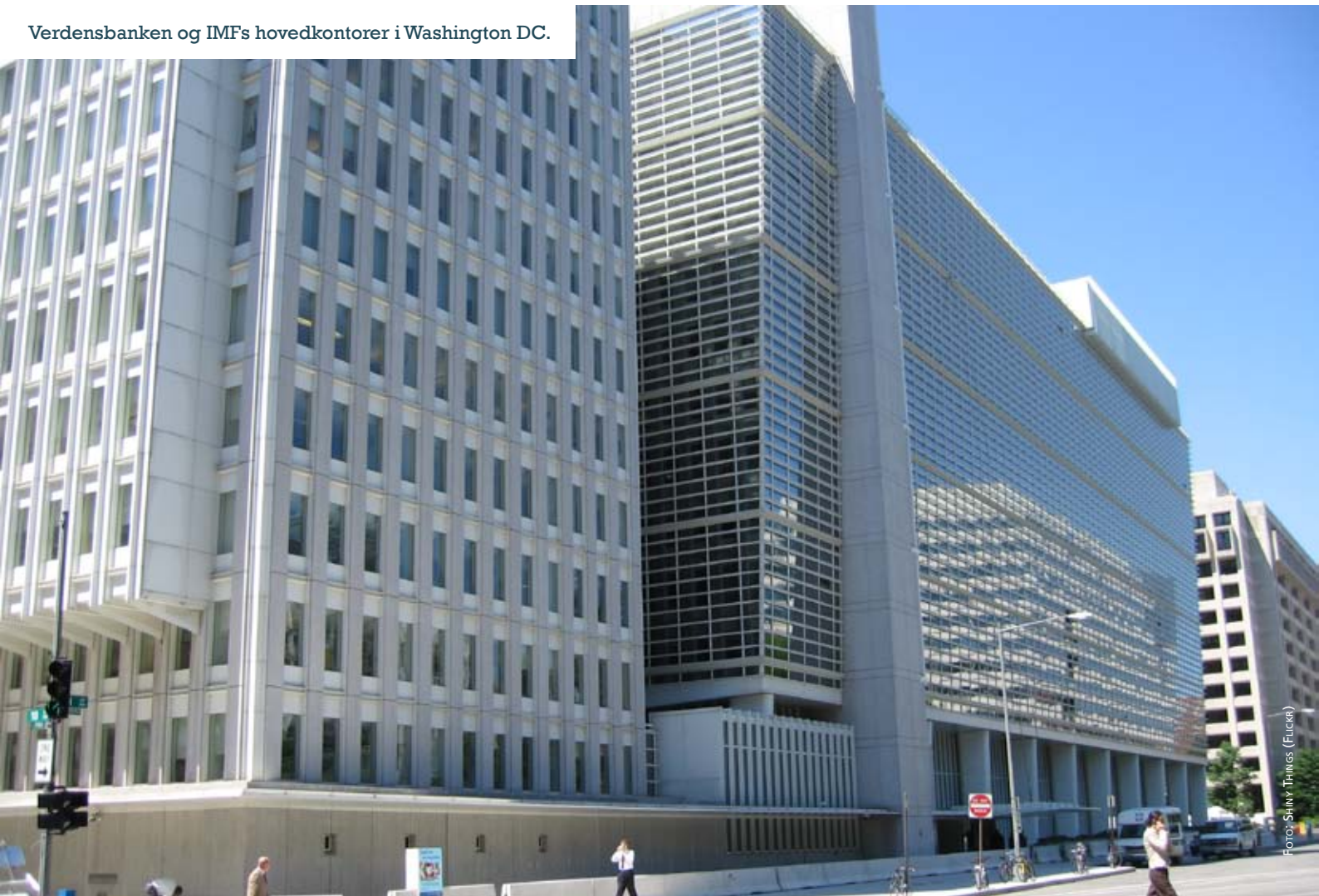
New Economics Foundation: «Debt relief as if justice mattered». Tar for seg i detalj hvordan illegitim gjeld kan behandles juridisk. Lastes ned på www.neweconomics.org

staten har rådighet. Land som faller under en viss grense får automatisk slettet gjeld, slik at gjelden er på et bærekraftig nivå. Spratt foreslår at årlige midler som trengs for å nå tusenårsmålene ikke burde overstige 70 prosent av statsinntektene. For de fleste lavinntektsland vil det bety at det er behov 100 prosent gjeldsslette. Steg to innebærer at nedbetalingen av den resterende gjelden, for de landene dette er aktuelt for, skjer i samsvar med størrelsen på statsinntektene hvert år. Land som har råd til det (Spratt foreslår at det gjelder land som trenger å benytte mindre enn 25 prosent av de resterende statsinntektene på gjeld), betaler ned gjelden med vanlige renter, mens land som har lite midler til rådighet får rentene redusert.⁵

Gjeldsdomstol

Når et selskap går konkurs, er det ingen som forventer at det skal betale ned all sin gjeld. Nasjonale konkurslover gjør det mulig å finne frem til løsninger gjennom en ryddig og åpen prosess. Land har ikke denne samme muligheten. Når et land trenger å få lettet sin gjeldsbyrde, er det helt avhengig av velvilje fra sine kreditorer. Det finnes i dag ingen instans hvor myndighetene

Verdensbanken og IMF's hovedkontorer i Washington DC.

kan henvende seg for å få en uavhengig vurdering av hvorvidt deler av gjeldsbyrden er illegitim eller ikke-bærekraftig, og om denne gjelden skal slettes. I en årrekke har gjeldsbevegelsen jobbet for opprettelsen av et internasjonalt juridisk rammeverk og en domstol som kan behandle gjeldstvister. En slik ordning kunne for eksempel ligge under FN. I boksen kan du lese et forslag til hvilke prinsipper som burde ligge til grunn for en slik gjeldsslettemekanisme.

Etter hvert får flere land opp øynene for nødvendigheten av en internasjonal gjeldsslettemekanisme. Både Tyskland og Nederland har tatt til orde for opprettelsen av en slik mekanisme. Nederlands forslag går ut på å benytte den internasjonale domstolen i Haag til å løse gjeldstvister. Norge er et av landene som stiller seg positivt til en gjeldsdomstol. Soria Moria erklæringen fra 2009 slår fast at Regjeringen skal «arbeide for internasjonale gjeldsslettemekanismer for behandling av illegitim gjeld».

Gjeldsbytte for klimatilpasning

Som nevnt i kapittel 1, vil klimaendringene legge store byrder på mange utviklingsland i årene som kommer. Selv om konsekvensene av klimaendringene på lang sikt kan bli svært store og gå utover menneskers livsgrunnlag og matsikkerhet, vil det bli vanskelig for fattige land å prioritere å bruke penger på klimatilpasning når de allerede har store presserende kortsiktige behov. En mulig løsning er «bytte» av gjeldsbetjening for klimatilpasning. Under et

slikt initiativ vil penger som skal brukes på å betjene gjeld i stedet kanaliseres inn i et klimafond. Noen kreditorer blir altså enige om å avstå fra et lands tilbakebetaling for at pengene heller skal brukes på klimatiltak i tråd med landets egen klimastrategi. Så vil fondet kunne tappes med noen års mellomrom slik at det får tid til å fylles opp nok til å kunne brukes på prosjekter av betydelig størrelse. Et slikt tiltak vil både gjøre at det aktuelle landet vil kunne bruke pengene der det trengs i stedet for å betale penger til land i Nord, og det vil dessuten minske risikoen for at landet må ta opp nye lån for å tilpasse seg klimaendringene. Tilsvarende bytteløsninger har vært brukt tidligere for å kanalisere penger til helsetiltak og naturbevaring.⁶

Gjeldsrevisjon

Mye av utviklingslandenes gjeld er illegitim. Du kan lese mer om illegitim gjeld i kapittel 1. Dette er gjeld som må slettes umiddelbart fordi den stammer fra lån som ikke skulle blitt gitt i utgangspunktet. For å kunne vite hvor mye av et lands gjeld som er illegitim, må hele gjeldsbyrden kartlegges. Fra å være noe som sivilsamfunnet har kjempet for i en årrekke, er det nå stadig flere land som får øynene opp for viktigheten av en gjeldsrevisjon. Ecuador gjennomførte en revisjon i 2008. I 2009 stemte det bolivianske parlamentet for å igangsette en revisjon. En annen variant av gjeldsrevisjon er at et utlånerland går gjennom sine egne fordringer for å se hvilke som kan kreves tilbakebetalt og ikke. Norge er så langt det eneste landet som har sagt seg villig til å foreta en slik gjennomgang. I regjeringserklæringen til Stoltenberg II står det at «Regjeringen skal (...) jobbe for å gjennomføre en norsk gjeldsrevisjon». Per september 2010 har ennå ikke en slik prosess blitt satt i gang, men dersom Norge faktisk gjennomfører en slik revisjon, vil det være historisk.

Prinsipper for gjeldsslettemekanisme:

European Network on Debt and Development (Eurodad), har utarbeidet ti prinsipper som burde ligge til grunn for en gjeldsslettemekanisme.

1. Opprettelse av en instans som er uavhengig av kreditorer

I dag forhandles gjeldsslette innenfor rammer bestemt av utlånerland, enten det er gjennom Parisklubben eller gjennom kreditorerdominerte institusjoner som Verdensbanken og IMF. For å sørge for en upartisk behandling er det viktig at en gjeldsslettemekanisme er uavhengig av interessepartene.

2. Uavhengige meglere

Beslutningene om eventuell gjeldsslette må tas av en nøytral part

3. Mandat til å vurdere legitimitet

En gjeldsslettemekanisme må kunne ta stilling til om gjelden er illegitim. Les mer om illegitim gjeld i kapittel 1

4. Mandat til å vurdere helheten av gjeldsproblem

Etter at eventuell illegitim gjeld er trukket fra, skal den resterende gjelden behandles i én helhetlig prosess. Slik vil alle kreditorer få samme behandling, og man unngår gratispassasjer-problemet der de kreditorene som holder seg unna gjeldsforhandlinger lenge nok, slipper å måtte slette gjeld. Man unngår også gribbefond, fordi alle kreditorer må gjennom den samme prosessen.

5. Både utlåner og låntaker kan ta initiativ til en gjeldsprosess, og gjeldsbetjeningen fryses mens behandlingen pågår.

6. Vurdering av låntakerlandets økonomiske situasjon skal foretas av en uavhengig instans. Gjeldens bærekraft skal ikke vurderes av kreditorer – som Verdensbanken og IMF – slik det er i dag., men for eksempel av et FN-organ.

7. Gjeldsbetjening skal ikke gå på bekostning av grunnleggende behov. Et bærende prinsipp ved gjeldsforhandlinger må være at et land ikke kan ha gjeldsbyrder som gjør det ute av stand til å sørge for befolkningens grunnleggende behov.

8. Gjennomsiktighet

Gjeldsforhandlingene må være åpne og resultatet offentliggjøres.

9. Deltakelse

Alle berørte parter må ha rett til å bli hørt; det gjelder både utlåner og låntaker, samt grupper som representerer befolkningen i låntakerlandet.

10. Håndhevelse

Alle parter må respektere beslutningene tatt av de uavhengige meklerne. Det kan sikres ved at gjeldsslettemekanismen inkorporeres i internasjonal rett.

Konklusjon

15 år etter at Heavily Indebted Poor Countries Initiative ble lansert, er høye gjeldsbyrder fortsatt et stort problem for veldig mange av landene i Sør. I denne rapporten har vi kun sett nærmere på noen få av disse. Anslag viser at mellom 80 og 100 land trenger hel eller delvis gjeldsslette for å være i stand til å sørge for grunnleggende tjenester til befolkningen. Vi har brukt eksempler på land som ikke er rike eller gjeldstyngede nok til å få gjeldsslette, selv om de trenger det, slik som Filippinene, Bangladesh og Kenya. Vi har også sett på land som har fått slettet gjeld gjennom HIPC, men som fortsatt trenger mer gjeldsslette, slik som Zambia og Malawi. Eksempelene viser at det både er behov for mindre strenge kriterier for at land skal bli tatt opp i et gjeldssletteprogram, og at det er behov for ytterligere gjeldsslette til de landene som allerede kvalifiserer.

Alle mennesker har rett på mat, vann, helsetjenester og grunnutdanning. Det er i seg selv et argument for at ressurser burde frigjøres for å sikre tilgang på dette. I tillegg er en frisk og utdannet befolkning også den beste ressursen et land kan ha for å skape økonomisk utvikling. Det er klart at gjeldsslette bare er én liten del av løsningen for å sikre oppfyllelse av de økonomiske, sosiale og kulturelle menneskerettighetene. Internasjonale

tiltak for å begrense skatteparadiser kan gjøre at verdier som skapes i utviklingsland ikke forsvinner ut baddørene, samtidig som mange utviklingsland har mye å hente på å øke skattene. Segmenterte handelsmønstre, forsterket av subsidiepolitikken i en rekke rike land, gjør mange utviklingsland til råvareeksportører og hindrer utvikling av mer avansert og lukrativ vareproduksjon. I noen tilfeller er det rett og slett manglende vilje hos styresmaktene til å sørge for tjenester til befolkningen, og i mange land tapper korrupsjon statskassen for midler som kunne blitt brukt på å sikre velferd. For å tette det enorme gapet mellom Nord og Sør er det viktig å øke pengestrømmene fra Nord til Sør – i form av investeringer, handel og bistand, men det er også nødvendig å redusere pengestrømmene den andre veien. Som vi har sett i denne rapporten overføres hvert år enorme summer fra fattige lands statskasser til rike land, banker og internasjonale finansinstitusjoner i form av gjeldsbetjening. Fattigdom er både årsak til store låneopptak og årsak til betalingsvansker.

Det internasjonale samfunn har sammen et ansvar for å jevne ut de enorme økonomiske forskjellene mellom Nord og Sør. Mer gjeldsslette til flere land er et skritt på veien

Referanser

- Bangladesh MDG progress report 2009. Tilgjengelig elektronisk: www.undp.org.bd/mdgs.php
- Blackmore, Sasha og Greenhill, Romilly 2010. Relief Works: African proposals for Debt Cancellation – and why debt relief works. Jubilee Research ved New Economics Foundation, London
- Buxton, Nick 2009. «Politics of debt» i Dignity and Defiance: Bolivia's challenge to globalization. University of California Press/Merlin Press UK
- Eurodad 2005. Still missing the point. Unpacking the new World Bank/IMF debt sustainability framework. Tilgjengelig elektronisk: www.eurodad.org/whatsnew/reports.aspx?id=708
- DFID 2009. Impacts of Debt Relief. Tilgjengelig elektronisk: www.dfid.gov.uk
- FN 2005. Larger Freedom, Report of the Secretary General of the United Nations, Kapittel 2 «Freedom from Want». Tilgjengelig elektronisk: www.un.org/largerfreedom/chap2.htm
- Grail Research 2009. Global Financial Crisis. Bailout/Stimulus Tracker. Tilgjengelig elektronisk: www.grailresearch.com/PDF/ContentPodsPdf/Global_Bailout_Tracker.pdf
- Gunther, Bernhard G. 2008. Aid, Debt, and Development in Bangladesh: Synergies or Contradictions. Utarbeidet til UNDP Policy Dialogue Series nr. 38. Dhaka: UNDP
- Gunter og Rahman 2008. Analyzing Bangladesh's Debt Sustainability Using SimSIP Debt. Falls Church: Bangladesh Development Research Center. Tilgjengelig elektronisk: <http://ssrn.com/abstract=1159216>
- Hurley, Gail 2010. Achieving Debt Sustainability and the MDGs in Small Island Developing States. Presentasjon i UNDP Panel discussion: Economic and other Constraints faced by Small Island Developing States in the Context of Climate Change. Tilgjengelig elektronisk: www.un.org/en/ga/second/65/docs/hurley.pdf
- IFPRI 2000. Women – the key to food security. Tilgjengelig elektronisk: www.ifpri.org/sites/default/files/pubs/pubs/ib/ib3.pdf
- IMF 2010a Preserving debt sustainability in low-income countries in the wake of the global crisis. Tilgjengelig elektronisk: www.imf.org/external/np/pp/eng/2010/040110.pdf
- IMF 2010b. World Economic Outlook 2010. Tilgjengelig elektronisk: www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/01/index.htm
- JCTR 2009. Is another debt crisis looming for Zambia? Debt, Aid and Trade Programme, Jesuit Center for Theological Reflection, Zambia. Tilgjengelig elektronisk: www.jctr.org.zm/downloads/DebtCrisisBr09.pdf
- Jubilee UK 2007a. Debt and education. Tilgjengelig elektronisk: www.jubileedebtcampaign.org.uk/Debt%20and%20Education+3198.twl
- Jubilee UK 2007b. Debt and health. Tilgjengelig elektronisk: www.jubileedebtcampaign.org.uk/Debt%20and%20Health+3795.twl
- Jubilee UK 2007c. Debt and women. Tilgjengelig elektronisk: www.jubileedebtcampaign.org.uk/Debt%20and%20Women+3072.twl
- Jubilee UK 2007d. Debt and public services. Tilgjengelig elektronisk: www.jubileedebtcampaign.org.uk/Debt%20and%20Public%20Services+3704.twl
- Jubilee UK 2008. Slett ikke ferdig (norsk oversettelse utgitt av Slett U-landsgjelda). Tilgjengelig elektronisk: www.slettgjelda.no/materiell
- Jubilee UK 2010. Fuelling injustice. The cost of 'third world debt' to Muslim countries. Tilgjengelig elektronisk: www.jubileedebtcampaign.org.uk/Fuelling%20Injustice%3A%20Debt%20and%20Muslim%20countries%20+6302.twl
- Kenya Ministry of Finance 2010a. Medium term debt strategy. Tilgjengelig elektronisk: www.finance.gov.ke
- Kenya Ministry of Finance 2010b. Monthly Debt Bulletin, April 2010. Tilgjengelig elektronisk: www.finance.gov.ke
- Kuteesa, Florence N. og Nabbumba, Rosetti 2004. HIPC debt relief and poverty reduction strategies: Uganda's experience. Amsterdam: Fondad
- Losier, Claudio 2004. External debt sustainability: guidelines for low- and middle income countries. G24 discussion paper series, FN, nr. 26, mars 2004. Tilgjengelig elektronisk: www.unctad.org/en/docs/gdsmdbpg2420042_en.pdf
- Lumina, Cephas 2009. FNs uavhengige ekspert på gjeld og menneskerettigheter sin rapport til Human Rights Council 2009.
- Maana, Owino, Mutai 2008. Domestic Debt and its Impact on the Economy – The Case of Kenya. Paper presentert under African Econometric Society Conference i Pretoria, Sør Afrika, juli 2008
- Md. Shamsuaddoha and Rezaul Karim Chowdhury 2007. Climate change impact and the vulnerabilities in the coastal areas of Bangladesh. Dhaka: Coast Trust.
- New Economics Foundation 2006. Debt relief as if people mattered. A rights-based approach to debt sustainability. Tilgjengelig elektronisk: www.neweconomics.org/publications/debt-relief-if-people-mattered
- Potter, R.B, m.fl. 2004. Geographies of development. Harlow: Pearson Education Limited.
- UNAIDS 2008. Report on the global AIDS epidemic. Tilgjengelig elektronisk: www.unaids.org/globalreport/
- UNESCO 2010. Education For All - Global Monitoring Report. Tilgjengelig elektronisk: www.unesco.org/en/efareport/reports/2010-marginalization/
- WHO 2010. Trends in maternal mortality: 1990-2008. Tilgjengelig elektronisk: whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241500265_eng.pdf
- Schatz, Joseph 2008. «Zambia's health-worker crisis» The Lancet. Vol 371, S. 638-639. Tilgjengelig elektronisk: download.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140673608602871.pdf
- SLUG 2002. Løsninger på gjeldskrisen – et hefte om u-landsgjeld. Tilgjengelig elektronisk: www.slettgjelda.no/materiell
- Spratt, Stephen 2007. External Debt and the Millennium Development Goals: A New Sustainable Framework. Artikkel skrevet for UNDP / UNDESA initiative on defining more MDG-consistent debt sustainability frameworks. Tilgjengelig elektronisk: content.undp.org/go/cms-service/download/asset/?asset_id=2066607
- Van, Jenny 2010. «Lost in translation: The United States-Philippines nurse migration problem redefined.» Law review. Vol. 31, nr. 2. Ontario: University of La Verne. 451-479
- Verdensbanken Data. <http://data.worldbank.org>
- Verdensbanken 2010. HIPC/MDRI faktaark. Tilgjengelig elektronisk: www.worldbank.org
- WHO 2006. World Health Report. Tilgjengelig elektronisk: www.who.int/whr/en/index.htm

